

arkeologi

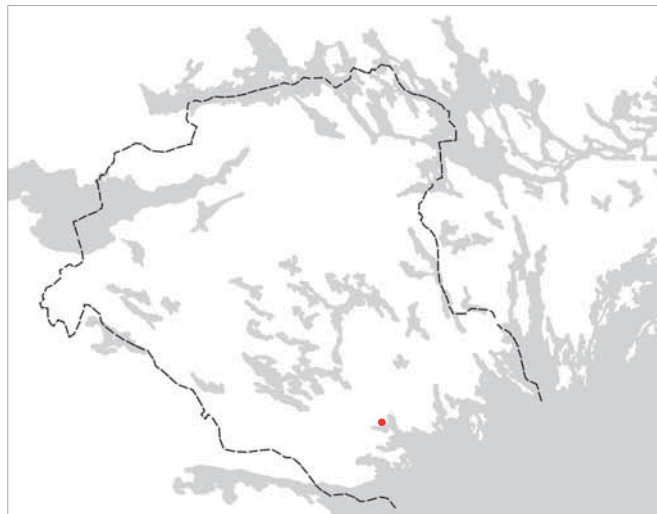
Särskild undersökning

Mellan staden & borgen

Medeltid

Fornlämning Nyköping 231:1, Slottsvakten 1, Nikolai socken, Nyköpings stad & kommun, Södermanlands län.

Patrik Gustafsson

En del av
Landstinget Sörmland

Arkeologiska meddelanden 2013:05

Särskild undersökning

Mellan staden & borgen

Medeltid

Fornlämning Nyköping 231:1, Slottsvakten 1, Nikolai socken, Nyköpings stad & kommun, Södermanlands län.

Patrik Gustafsson

ARKEOLOGISKA MEDDELANDEN 2013

© 2013 Sörmlands museum

Beställningar kan göras hos:
Landstinget Sörmland
Kultur & utbildning Sörmland
SÖRMLANDS MUSEUM
Box 314, S-611 26 Nyköping
arkeologi@dll.se

Grafisk form och layout: Lars Norberg.
Omslag och inlagor är reproducerade vid Sörmlands museum.
Kart- och ritmaterial: Patrik Gustafsson
Omslagsbild: Södermanlands län. Undersökningsområdets geografiska läge markerat med röd punkt.

Där inget annat anges har den digitala Fastighetskartan, respektive Gröna kartan (GSD) för Södermanlands län använts som underlag.

Allmänt kartmaterial © Lantmäteriet. Ärende nr MS2006/01672.

Nyköping 2013

ISSN 1402-9650

Innehåll

Utgångspunkt 5

Tidigare undersökningar

Syfte & metod 6

Syfte

Metod

Naturvetenskapliga analyser

Topografi & kulturmiljö 6

Resultat 8

Schakt 1-3

Schakt 4

Schakt 5

Fynd

Datering

Avslutande diskussion 19

Inledning

Huvudfas I

Huvudfas II

Huvudfas III

Huvudfas IV

Sammanfattning 22

Referenser 23

Arkiv

Muntliga uppgifter

Administrativa uppgifter 24

Bilagor 25

1. Kontexttabell

2. Ruttabel

3. Fyndregister

4. Schaktplan

5. Situationsplan

6. Rutor & gasverkslämningar

7. Huvudfas III, fas 4b

8. Huvudfas III, fas 4a

9. Huvudfas II, fas 3

10. Huvudfas II, fas 2

11. Huvudfas I

12. Resultat av ¹⁴C-datering

13. Konserveringsrapport

14. Sektionsuppmätning, profil 1

15. Sektionsuppmätning, profil 2

Figur 1. Översiktskarta över Södermanlands län med kommuner, större orter, vägar och angränsande län. Undersökningsområdets geografiska belägenhet är markerat med röd kontur. Skala 1:800 000.

Utgångspunkt

Sörmlands museum har under perioden 121024-121102 utfört en särskild undersökning inom Slottsvakten 1, Nikolai socken, Nyköpings stad & kommun, Södermanlands län. Fastigheten ligger inom fornlämning Nyköping 231:1, som omfattar Nyköpings medeltida stadsområde (se figur 2).

Undersökningen utfördes med anledning av att Nyköpings kommun avser att detaljplanera fastigheten Slottsvakten 1. Idag rymmer fastigheten en byggnad i den södra delen (Slottsskolan), medan den norra delen används som parkeringsplats.

Det aktuella området ligger i den sydvästra delen av Nyköpings äldre stadskärna (fornlämning Nyköping 231:1) och strax väster om Nyköpingshus (fornlämning Nyköping 64:1). Slottsvakten 1 uppgår till en drygt 3000 m² meter stor yta. Det aktuella området utgör den landtunga som anknutit borgen och borgholmen med fastlandet och staden.

Under våren år 2012 förundersöktes fastigheten Slottsvakten 1, 2, 3 och del av Väster 1:1. Förundersökningen som genomfördes var styrd av de borrhärdar och mindre miljöschakt som togs vid en miljöprovtagning (se även Tidigare undersökningar).

Resultatet av förundersökningen visade att delar av Slottsvakten 1 till övervägande del innehöll sentida lämningar och omrörda lager. Tre ytor där kulturlager fanns bevarade inom den norra och nordvästra delen av kvarteret kunde dock pekats ut. I den södra delen av Slottsvakten påträffades kulturlager år 2011 (Norberg 2012). Lämningarna föreföll vara mer eller mindre fragmentariska inom kvarteret. Länsstyrelsen tillmätte dem ändå ett högt kunskapsvärde, eftersom de låg i ett strategiskt viktigt läge i förhållande till Nyköpingshus.

Uppdragsgivare var Nyköpings kommun. Beslut i ärendet var fattat av länsstyrelsen i Södermanlands län enligt 2 kapitlet 13§ i Lagen (1988:950) om kulturminnen mm. (1st dnr: 431-5504-2012).

Projektledare samt fält- och rapportansvarig var Patrik Gustafsson. I fältarbetet deltog även Björn Pettersson och Ingeborg Svensson. Samtliga är arkeologer vid Sörmlands museum. I fält deltog även Jessica Höglund Giertz, arkeologistuderande från Södertörns högskola och praktikant på Sörmlands museum.

Tidigare undersökningar

Kvarteret Slottsvakten och det intilliggande kvarteret Väster har varit föremål för ett flertal olika arkeologiska undersökningar genom åren. Två typer av arkeologiska undersökningar kan lyftas fram. Den vanligast formen har bestått i en övervakning och kontroll av borrhärdar

tagningar i samband med miljöprovtagningar. Den andra typen av undersökning handlar om mindre schaktningsschaktningar (se även Gustafsson 2012).

Vid en geoteknisk undersökning genomförde Riksantikvarieämbetets undersökningsverksamhet år 1985 en antikvarisk kontroll inom kvarteret. Kontrollen utfördes i form av sex stycken borrhärdar, vilka visade att området kan ha genomgått en tidigare omgestaltning där massor påförts. Det uppmätta djupet ner till orörd marknivå var i snitt 0,7 meter under markytan (Nordeman 1985).

År 2004 utförde Sörmlands museum en förundersökning i form av sökschaktning, norr om det nu aktuella området, varvid ett mänskligt kranium påträffades. Inga ytterligare mänskliga skelettrester framkom och området bedömdes som utfyllt. Möjligen har kraniet följt med jordmassor som använts för utfyllnad från en äldre begravningsplats. I övrigt påträffades enstaka djurbensfragment, tegelkross, bränd lera, eldpåverkat glas, slaggfragment samt ett betsel av järn (Norberg 2004).

År 2006 genomförde Sörmlands museum övervakningen av den geotekniska skruvborrningen bakom konsthallen, Slottsvakten 3. En provgrop togs upp samt två borrhärdar i det nordöstra hörnet av museigården. I proven framkom endast kontaminerade massor (Pettersson 2006a).

År 2007 utförde Sörmlands museum en arkeologisk dokumentation av 12 skruvborrsprover i kvarteret Slottsvakten 2 och 3. I proven framkom omrörda kulturlager från nyare tid innehållande tegelflis och träkol samt utfyllnadslager för gasverksbyggnaden. Även svarta sotiga lager med stenkolsbitar från gasverkets tid framkom (Pettersson 2007).

År 2008 genomförde Sörmlands museum en arkeologisk förundersökning i form av dokumentation av fem skruvborrsprover i kvarteret Slottsvakten 1-2 och Väster 1:1. I proven framkom omrörda kulturlager från nyare tid, innehållande tegelflis och kalkbrukrester (Gustafsson 2008).

År 2010 utförde Sörmlands museum en arkeologisk dokumentation av fyra skruvborrsprover samt tre schakt inom kvarteret Väster 1:1. I borrhärdarna och schakten påträffades spår från senare tid, framför allt utgjordes innehållet av utfyllnadjord Orörd marknivå kunde dock konstateras vid ett djup mellan 2,5-3 meter under dagens markyta (Norberg 2010).

År 2011 utförde Sörmlands museum en förundersökning inom fastigheten Slottsvakten 1 inom fastighetens sydvästra delar i form av sökschaktning. I schaktet närmst Slottsskolan, påträffades intakta kulturlager som äldst kunde ¹⁴C-dateras till 1100-talets andra hälft

eller början av 1200-talet. I samma område påträffades även en skärva stengods, vilken kan dateras till 1350-1400-tal. Resultatet påvisade förekomster av ställvisa kulturlagerrester vid höjdpartiets södra och östra slänt (Norberg 2012).

År 2012 under maj månad genomförde Sörmlands museum en arkeologisk förundersökning i form av en schaktövervakning i samband med markkemi-provtagning inom kvarteret Slottsvakten 1-3 och Väster 1:1. I schakten, som öppnade inom den norra delen av Slottsvakten 1, påträffades lämningar i form av en fragmenterad byggnad samt kulturlager som kunde dateras till tiden före reformationen genom bland annat påträffade fynd (Gustafsson 2012).

Syfte & metod

Syfte

Länsstyrelsen förordade ett helhetsgrepp vad gäller arkeologin inom området. Syftet var att samtliga resterande lämningar skulle undersökas och dokumenteras vid den särskilda undersökningen, till en rimlig omfattning.

Metod

Innan undersökningen påbörjades avverkades träd inom den sydöstra delen av undersökningsområdet.

Därefter grävdes omrörda och påförda massor bort med hjälp av grävmaskin. Syftet var att ta fram tidigare påträffade äldre lämningar i form av kulturlager och konstruktioner inom området. Ytorna grovrensades kontinuerligt för hand av arkeolog i samband med schaktningsarbetet. I området närmast Slottsskolan visade det sig att det i ett stråk utmed den norra husväggen fanns flera nedgrävda el-, tele- och bredbandskablar samt vatten och avloppssystem. Det avgjorde att schakten förlades någon meter ut från husväggen. Syftet var att se vilken utbredning de rester av kulturlager som man konstaterade år 2011 hade. Om de skulle ha en vidare utbredning än närmast intill huskroppen skulle även denna yta tas fram i sin helhet och undersökas.

Efter avslutad schaktning rensades de öppnade ytorna för hand för att möjliggöra en bedömning av kulturlagrens komplexitet, bevarandegrad samt konstruktioners beskaffenhet och kunskapspotential. Ytor som identifierades som markhorisonter/lager undersöktes genom att 16 meterstora rutor handgrävdes med skärsliv och skyffel. Syftet med rutorna var att fånga upp ett representativt material från olika stratigrafiskt åtskilda lager. Innehållet gick igenom på hackbord. Konstruktioner undersöktes i sin helhet. Fynd samlades in kontinuerligt och knöts till ruta och lager eller anläggning. Efter att rutorna hade grävts schaktades lagren skiktvis ned till steril nivå.

Utbredning och läge för samtliga schakt, undersökta kontexter, som konstruktioner och kulturlager dokumenterades digitalt med GPS (GeoXR). Informationen har integrerats i det digitala stadsarkeologiska registret för Nyköping (StadsGis) och har använts för framställning av planbilder och översiktskartor. Profiluppmätning längs med två schaktväggar genomfördes inom ramen för undersökningen. Arbetet dokumenterades löpande med digitalkamera.

En begränsad förmedlingsinsats genomfördes genom att informera spontana besökare om undersökningen. Undersökningen uppmärksammades av den lokala pressen två gånger. Den arkeologiska undersökningen tillgängliggjordes också genom dagboksinslägg på Sörmlands museums hemsida. Därtill har ett föredrag för Nyköpings hembygdsförening hållits.

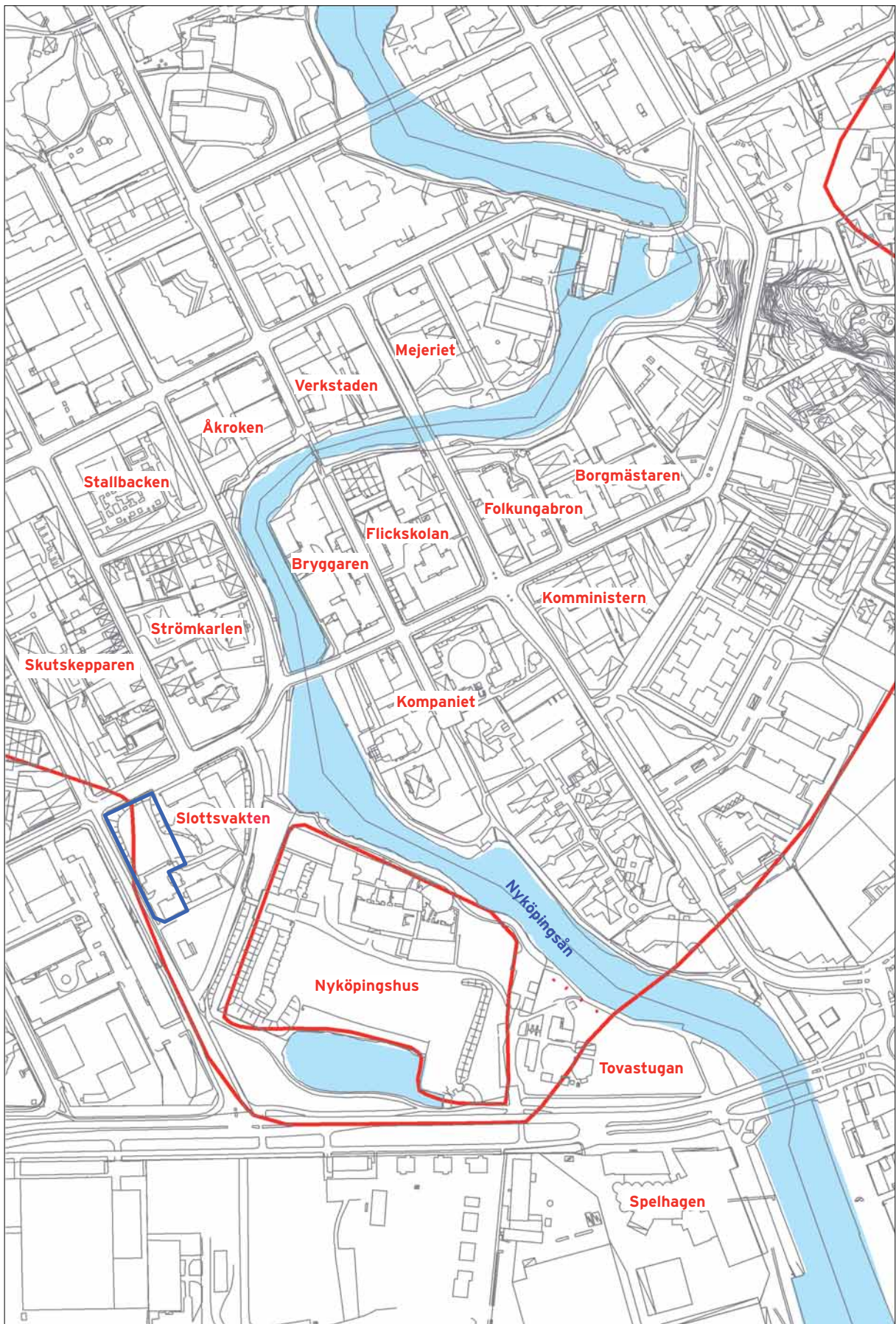
Naturvetenskapliga analyser

Den naturvetenskapliga metod som användes var ¹⁴C-analys som utfördes av Göran Possnert på Ångströmlaboratoriet vid Uppsala universitet. Analysen syftade till att tillsammans med fyndmaterialet och stratigrafien skapa ett kronologiskt underlag för en diskussion angående fornlämningens tidsställning.

Därtill har metallföremål konserverats av Studio Västsvensk konservering (se bilaga 13). I skrivande stund ligger föremålen fortfarande i urlakningsbad alternativt på torkning. Därmed kommer de inte att vara tillgängliga förren mot slutet av år 2013. Efter undersökningen kunde det konstateras att konserveringsbudgeten var allt för snålt tilltagen. För att kunna utöka antalet föremål som kunde konserveras, föreslogs det att den osteologiska analysen kunde utgå. Benmaterial förekom visserligen, men de utgjordes till större delen av de större husdjuren nöt, får/get och gris. Benen var allmänna och förekom ganska glest i lagren. Ben tillvaratogs dock, framför allt material som kunde användas till ¹⁴C-analys. Inte heller den planerade slagg- och metallanalysen var längre aktuell. Det påträffades visserligen metaller samt enstaka slaggklumpar, men den hypotetiska smedjan som initialt antogs förekomma inom undersökningsytan uteblev. Metallfynden bedömdes ha ett allt för stort kulturhistoriskt värde för att man skulle säga sönder dem för metallurgisk analys. Med andra ord skulle en konservering ge mer information om hur platsen brukats samt därtill ge relativa datering för diskussionen kring lagrens tidsställningar. Länsstyrelsen fattade ett beslut om att omfördela medel efter ett samtal den 23 november år 2012.

Topografi & kulturmiljö

Undersökningsområdet återfanns på den obebyggda delen av kullen som är belägen direkt sydöst om korsningen Kungsgatan-Brunnsgatan och nordväst om

Figur 2. Utdrag ur Nyköpings primärkarta med Nyköping 64 (Nyköpings hus) & 231 (stadsområdet) utmarkerade med röd linje samt förundersökningsområdet utmarkerat med blå linje. Skala 1:4000.

Nyköpingshus. Den aktuella ytan var belägen på cirka 8 meter över havet och de omgivande gatorna återfinns på omkring 0,5 meter över havet. Slottsvakten utgör en nordvästlig utlöpare från borgkullen med Nyköpingshus som är beläget på omkring 9 meter över havet. Mot Brunngatan vid kullens västra sida har man sedan tidigare sprängt bort dess naturliga sluttning i samband med anläggandet av gatan. Likaså har man gjort mot Kungsgatan. Större delen av undersökningsområdet utgjordes av en grusad parkering, utom i den östra delen, där en ansamling träd och buskar fanns.

På norra sidan om nuvarande Kungsgatan, återfinns utbredningen av den medeltida staden som numera kan dateras till åtminstone tidigt 1100-tal (Gustafsson & Pettersson 2009). Staden anlades från början invid en havsvik som senare kom att bli Nyköpingsåns mynning. Kastalen, på platsen för Nyköpingshus, uppfördes på en holme i ån mynning omkring sekelskiftet 1100/1200 (Pettersson 2006b, s. 48f).

Bebyggelsen i det aktuella kvarteret dominerades under det sena 1800-talet och in det tidiga 1900-talet av två skilda verksamheter. I den nordöstra delen uppfördes ett gasverk, vilket stod färdigt år 1861. Gasverket försörjde bland annat stadens gatlyktor. Verksamheten bedrevs fram till år 1910 då en ny anläggning uppfördes på Kungshagen Tegelbruk AB's ägor nära hamnen (*Nyköpings stadsfullmäktige 100 år*: 1963, s. 114ff). För gasens framställan användes koks, vilket är den fasta återstoden efter torrdestillering av fossilt kol, till exempel stenkol.

I Slottsvakten sydöstra del lät stadsfullmäktige år 1885 iordningställa ett epidemisjukhus. En större träbyggnad benämnd Liljas gård (Norén 2010, s. 50), som tidigare

stått strax väster om stadsbron på Västra Storgatan, flyttades då hit. Denna byggnad kompletterades år 1903 med ytterligare ett hus, sedermera kallat Slottsskolan. År 1919 tog landstinget över ansvaret för epidemisjukvården och Slottsskolan kom då att användas som provisorisk skollokal, medan träbyggnaden fungerade som nödbostäder under en period (*Nyköpings stadsfullmäktige 100 år*: 1963, s. 128f).

Från 1600-talets mitt och fram till gasverkets uppförande verkar området direkt väster om Nyköpingshus och det så kallade Porthuset, ha utgjorts av hagar och täppor tillhöriga slottet (LMS akt nr C57-1:1 & Rivell i Sundler 1735-1739, utg. 1967). Utöver en byggnad som i kartmaterialet benämns *Enkehuset* och ett tvätt-hus invid Fiskbron, finns inte heller någon bebyggelse utritad i det tidiga 1800-talets kartmaterial (LM akt nr 04-nys-55 & 04-nys-64). Änkehuset har försvunnit på 1888 års karta, medan tvätt-huset revs någon gång mellan 1888 och 1931 (SM 1888 & 1931).

Resultat

Innan schaktningen påbörjades fälldes träd inom en mindre yta i områdets östra del. Därefter öppnades totalt fem schakt (Schakt 1-5) om totalt 763 m² inom Slottsvakten 1 (se bilaga 4).

Schakt 1-3

Intill och direkt norr om Slottsskolan öppnades tre schakt (**Schakt 1-3**) i nord-sydlig riktning som var mellan 5-9 m² stora och upp till 1 meter djupa (se bilaga 4). Först schaktades ett 0,3-0,4 meter tjockt lager bort som bestod av påförda grusmassor som täcktes av ett cirka

Figur 3. Arbetsbild med den västra profilvägen som dokumenterades inom ramen för den särskilda underökningen. I sektionen i förgrunden kan man ana tre olika tidshorisoner; en senmedeltida, en högmedeltida och en tidigmedeltida (jämför med bilaga 14). Bilden är tagen mot nordöst. Foto: Björn Pettersson 2012, Sörmlands museum.

0,1 meter tjockt lager asfalt. Under gruslagret återfanns ett cirka 0,12 meter tjockt lager brungrå påförd hårdpackad jord som innehöll enstaka bitar kalkbruk, tegelkross samt kolbitar. Därunder vidtog ett cirka 0,2 meter tjockt lager av brun-ljusgrå humöst silt med enstaka rundade tegelbitar i. Lagret vilade på steril ljusgrå silt. De tidigare konstaterade medeltida kulturlagren kunde därmed lokaliseras till en yta närmast intill Slottskolan.

Delar av tegelkrossmaterialet var rundat, vilket indikerar att bitarna har varit i rörelse, till exempel genom odling. Från 1600-talet och framåt i tid omnämns också denna yta som hagar och täppor tillhöriga slottet (LMS akt nr C57-1:1 & Rivell i Sundler 1735-1739, utg. 1967).

Schakt 4

I den nordligaste delen av undersökningsområdet öppnades **Schakt 4**, som var 32 m² meter stort och cirka 1 meter djupt. Schaktets förlades där marken började slutta ned mot Kungsgatan (se bilaga 4).

I schaktet framkom inga kulturlager överhuvudtaget. Undergrunden återfanns under ett cirka 0,5 meter tjockt matjordlager som innehöll enstaka bitar sentida porslin och därunder fanns ett cirka 0,15 meter tjockt lager av gråbrun humös lera. Bottenjorden utgjordes av lerig silt och befanns i stort vara opåverkad av senare tiders verksamheter. Marken utgjordes av en naturlig sluttning mot norr.

Schakt 5

Inom parkeringsytan öppnades ett större sammanhängande schakt omkring 711 m² (**Schakt 5**) och 0,5-1 meter djupt (se bilaga 4).

I den västra delen av schaktet påträffades kulturlager, konstruktioner och anläggningar. Inom denna del grävdes 16 rutor (Ruta 1-16). I schaktets östra del framkom rester från Nyköpings gasverk i form av byggnadsrester samt en yta med nedgrävda slaggresster från koksdestilering (se bilaga 6). Från schaktets östra till västra kant återfanns ett stråk med tre uppstickande berghällar.

Figur 4. I bilden kan man se syllstengrunder till hög- och senmedeltida byggnader. Längst ned till vänster i bild anar man en berghäll. I ett stråk från mitten av bilden till schaktets hörn ser man A1000 den västra syllstensraden. Möjligen kan man ana A2000 den norra syllstensraden i schaktets bakre kant, (jämför med bilaga 9). Bilden är tagen mot nordväst. Foto: Patrik Gustafsson 2012, Sörmlands museum.

Figur 5. Vy över en grund grop (A4000), utmarkerad med en röd streckad linje. Gropen har använts för jordsläckning av bränd kalk. Aktiviteterna med kalkbränning kan knytas till de omfattande byggnationsarbetena som skedde på Nyköpingshus under 1360-talet. Bilden är tagen mot väster. Foto: Patrik Gustafsson 2012, Sörmlands museum.

Figur 6. Under alla kulturlager påträffades fyra stolphål, varav tre syns i förgrunden samt en härd som avtecknar sig mot den ljusa undergunden. Anläggningarna tillhör den äldsta fasen inom undersökningsytan och kan dateras till sent 1100-talet. Bilden är tagen mot nordväst. Foto: Patrik Gustafsson 2012, Sörmlands museum.

Figur 7. Vy mot Nyköpingshus och porthuset som anas bakom nuvarande vandrarhemmet med den antagna vägssträckningen (A3000) utmarkerad med röd streckad linje. Bilden är tagen mot sydöst. Foto: Patrik Gustafsson 2012, Sörmlands museum.

Under ett 0,4-0,5 meter tjockt lager av grundläggningsmaterial i form av grus som hörde till parkeringsytan, framkom ett cirka 0,2 meter tjockt lager av grå humös silt. Lagret innehöll rikligt med tegelkross, en del obrända djurben samt enstaka skärvor av yngre rödgods och stengods (lager 5).

Därunder, i schaktets västra del, återfanns ett upp till 0,05 meter tjockt lager av mörkt brungrå siltig sand (lager 3b). Lagret innehöll en hel del föremål i form av järn och CII keramik. Det var svårt att särskilja detta lager mot det underliggande, bortsett från fyndinnehållet (se bilaga 7). Under fanns ett cirka 0,15 meter tjockt brungrått lager av siltig sand med tunna lerstrimmor, brända kalkstenar samt enstaka kolbitar och djurben (lager 3). Lagret har ¹⁴C-daterats till sent 1300-tal (Ua-45023, se bilaga 12). Den brända kalkstenen kunde knytas till A4000, en grop (se bilaga 8 & Kalksläckningsgrop nedan).

Under lager 3 fanns ett fyndtomt ljusgrått lager av lerig silt som var mellan 0,1-0,3 meter tjockt (lager 4). Lagret utgjorde en tramphorisont (bilaga 9). Mellan lager 2 och 3 fanns A1000 & A2000, syllstenrader (se under byggnader). Därefter vidtog ett cirka 0,10 meter tjockt brungrått avsatt lager av finsand med enstaka djurben, bränd lera, kolbitar (lager 2). Därtill fanns två sogropar (A1406 & A1394) som var samtida med lager 2 (se Bilaga 10 & Övriga anläggningar).

Under lager 2 framkom fyra stolphål i en öst-västlig rad (A1416, 1469, 1477 & 1484) samt en härd (A1454) som var nedgrävda i undergrunden (se Bilaga 11 & Övriga anläggningar). Undergrunden bestod av beige finsandig silt belägen på +6,6 meter över havet.

Byggnader

Samtida med lager 3 framkom två enskiktade enkelt lagda stenrader som dels gick i nordvästlig-sydöstlig

riktning (A1000), dels i nordöstlig-sydvästlig riktning (A2000). Raderna korsade varandra på ett ställe. A1000 kunde följas i cirka 15 meter mot söder, där stenraden anslöt till en berghäll. A2000 framkom upp till 10 meters längd och upphörde tvärt i öster. Stenarna var cirka 0,2 meter stora naturstenar. I några fall var de spräckta. Stenarna var anlagda på lager 2 och var samtida med lager 4.

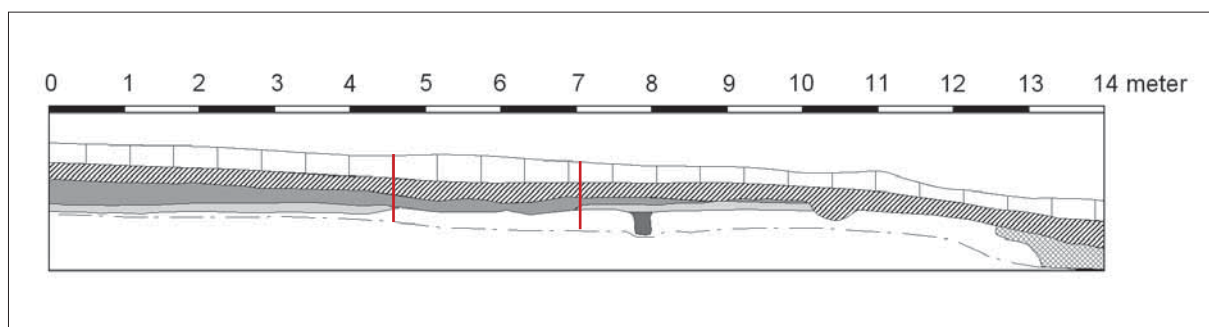
Stenarna tolkas som syllstensrader till två hus som stått i vinkel till varandra, diagonalt i förhållande till Brunns-gatan och Kungsgatan. Det västra huset har varit cirka 10 meter långt och kanske fem meter brett. Den södra syllen utgjordes av en berghäll. Det norra huset var sju meter långt och förmodligen 5 meter brett (se figur 4). Det förekom en hel del fynd i lager 3b som kunde knytas till A1000. I anslutning till A2000 förekom i stället ett tramplager benämnt lager 4 (se bilaga 9).

Kalksläckningsgrop

Centralt inom schakt 5 fanns en cirka 10 x 6 meter stor svacka som var cirka 0,5 meter djup (A4000). Gropen hade en rundad form i plan.

Vid undersökningen kunde det konstateras att svackan var en grop som var grävd ned i steril mark (se bilaga 8). I gropen fanns rikligt med dåligt bränd kalksten i form av kubiska bitar och stavar (se figur 5). Stenarna består av dåligt bränd kalksten, men det förekommer även helt genombrända stenar (Kjell Taawo, muntligen).

För att tillverka kalkbruk bränner man kalksten. Den brända stenen kallas packsten (kalciumoxid). Packstenen absorberar allt vatten som finns i närheten. Den är också farlig och måste behandlas med försiktighet eftersom den kan resultera i svåra frät- och brännskador. Det finns olika sätt att släcka bränd kalk. I äldre tider var det vanligt med jordsläckt kalk. Den får man om man lägger packstenen direkt i markgravar utan till-

Figur 8. Digitalisering av profilritning 2 invid Kungsgatan (se bilaga 15). Mellan de två röda vertikala linjerna i mitten av bilden återfinns den uppmärksammade parti där det understa lagret (undergrunden i form av lerig silt) bryter av ett lager om en bredd om nästan tre meter, mellan 4,5-7 meter. Lagret ovanför uppvisar dessutom en vag svacka som även den kan utgöra spåren efter den gamla landvägen till borgen. Ritningen är sedd mot norr. Originalritning: Björn Pettersson, 2010, Sörmlands museum.

sats av vatten. Den naturliga markfukten, grundvattnet och regnvattnet får släcka kalken under en längre tid. Sådan kalk måste lagras i minst fem år innan användning. Under äldre tider piskade man kalkstenen för hand så att den skulle bli rinnande och blandningsbar. Kalkbruk gjord av jordsläckt kalk innehåller emellanåt rena kalkklumpar som är typiska för äldre kalkbruk (se <http://www.byggnadshyttan.com/byggnadshyttanskalk.html>).

Förmodligen utgör A4000 en grop för jordsläckning av bränd kalk. Syftet var att tillverka kalkbruk som förövrigt även påträffades i lager 3 som var samtida med A4000.

Övriga anläggningar

Under de olika kulturlagren påträffades totalt sju anläggningar som var nedgrävda i undergrunden (se bilaga 10 & 11).

Fyra stolphål framkom i en rad i nordöstlig-sydvästlig riktning (A1416, 1469, 1477, & 1484). Stolphålen var 0,3-0,4 meter stora och skodda med 0,1-0,2 meter stora stenar. Stolphålen var cirka 0,2 meter djupa med U-formade profiler.

Strax intill stolphålen fanns en härd (A1454) som var 1,7x1,6 meter stor och 0,15 meter djup och innehöll bränd sand, kol, brända trästycken, ställvisa skörbrända stenar och obrända ben. Anläggningen har ¹⁴C-daterats till sent 1100-tal (Ua-45021, se bilaga 12). Stolphålen täcktes av ett kulturlager (lager 2) precis som härden som därför antas vara samtida (se figur 6). Stolphålen och härden kan ingå i någon form av konstruktion, även om det inte går att belägga med säkerhet.

Det fanns även två sopgropar, (A1406 & 1394) som var mellan 0,6 och 1,3 meter stora och cirka 0,10 meter djupa. Fyllningen i A1406 & 1394 var mycket lika varandra och bestod av gråbrun lätt sotig finsand med enstaka djurben. A1394 har ¹⁴C-daterats till sent 1200-tal (Ua-45022, se bilaga 12).

Väg

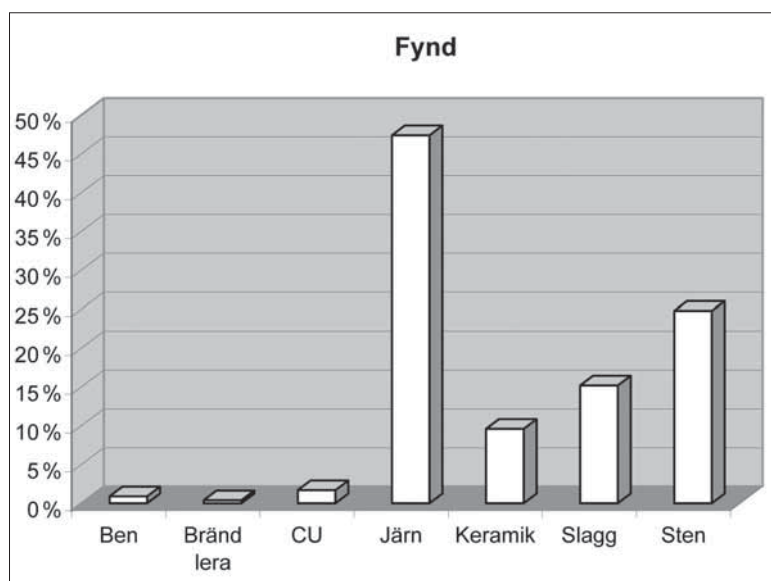
I den norra kanten av schakt 5, mot Kungsgatan, dokumenterades en sektion (se figur 7 & bilaga 15).

Överst fanns ett cirka 0,3 meter tjockt lager med matjord (lager 6). Under vidtog ett cirka 0,2 meter tjockt lager med lerig jord, enstaka tegelkross och porslinsbitar (lager 5). Vidare därunder fanns ett lager med siltblandad grå lera som var mellan 0,2 och 0,3 meter tjockt (lager 4).

I mitten av sektionen fanns ett avvikande parti som bestod av en cirka 2,5 meter bred yta som bestod av undergrunden vilken mötte lager 4. Väster och öster om den här ytan fanns ett cirka 0,1 meter tjockt lager av gråbrun siltblandad humös jord med enstaka djurben (lager 2).

Därunder vidtog undergrunden som här bestod av grå siltig lera (lager 1). I den östra delen, strax intill det avvikande partiet i sektionen, framkom ett stenskott stolphål. Längst i öster framkom rester efter det gamla gasverket i form av ett minst 0,3 meter tjockt lager av gasverksslagg (lager 7).

Den 2,5 meter breda sträckan där undergrunden mötte lager 4, sammanföll med ett drygt 40 meter långt och cirka tre meter brett område som utgjordes av under-

Figur 10. Antalet fynd omräknat i procent över fyndmaterialens fördelning inom Slottsvakten. Den största gruppen är järn, följt av sten, slagg och keramik.

grundsmaterial. Den långsmala ytan saknade helt fynd och kulturlager och sträckte sig mot sydöst mellan två bergknallar, i riktning mot Nyköpingshus (A3000). Ytan har tolkats vara den äldre väg som utgick från borgen och vidare norrut mot stadsområdet (se bilaga 10). Stolphålet är stratigrafiskt samtida med vägen och skall troligen ses i samband med densamma.

Fynd

Majoriteten av fynden påträffades i den västra delen av schakt 5, framför allt är det lager 3b som utmärker sig med 46 procent av alla fynd (se figur 9). Totalt har 942 föremål samlats in som uppgick till en vikt om 9026,18 gram. Fynden fördelar sig på bearbetat ben, bränd lera, Cu-legering, keramik, järn, slagg och sten (se figur 10 & bilaga 3).

Lager	Antal fynd	Antal fynd i %
2	4	0,4%
3	195	20,7%
3b	433	46,0%
5	305	32,4%
6	5	0,5%

Figur 9. Antal fynd per lager från schakt 5.

Efter undersökningen har 23 föremål konserverats. Syftet var att dokumentera, rengöra och stabilisera föremålen. Därmed blir de tillgängliga för vidare forskning och förvaring, alternativt exponering. Särskild vikt lades vid att preparera fram informationsbärande ytor och strukturer som kan tillföra

kompletterande information till den arkeologiska tolkningen av platsen (se bilaga 13).

Ben

Totalt har 707 hela och fragmenterade, brända och obrända ben samlats in av en sammanlagd vikt om 3889,94 gram. Benen har inte analyserats av osteolog, men en övervägande del av det obrända benmaterialet härrör från ko, får/get och gris samt lite fågel och någon fiskkotta. Det förekommer även några enstaka ben från mindre däggdjur. Många av benen uppvisar slaktskador i form av huggmärken.

Två fynd avvek dock och utgjordes av två bearbetade revben av nöt, där man huggit till smalsidorna (F63 & F68). De bearbetade benen liknar förarbeten till skeenor till sammansatta dubbelkammar. Spillbitar i form av sågat ben förekommer framför allt under högmedeltid, men även under senmedeltid. Under tidigmedeltid brukar däremot horn dominera som spillmaterial i de medeltida stadslagren (Ros 1992, s. 25).

Bränd lera

Endast ett fynd av bränd lera i form av en flat skiva påträffades (F7). Fragmentet är närmast förglasat på den ena sidan och oxiderat röd på den andra. Troligen härrör biten från ett blästermunstycke.

Cu-legering

Fyra föremål av Cu-legering framkom vid undersökningen av vilka två har konserverats. En 29 millimeter stor ring som kan vara en del av en grimma eller ett träns (F82, se figur 11). På dylika hästuprustningar förekommer alltid ringar av olika storlekar (jämför med Sundkvist 2001, s. 20ff). Vidare fanns ett närmast rek-

Figur 11. Till vänster kan man se F82 som består av en ring av Cu-legering förmodligen tillhörande ett träns eller liknande. Intill ligger F83 som utgörs av ett remändesbeslag av Cu-legering. På bilden till höger ligger tre arborstspilspetsar med holk av järn (F100, 110 & 114). I nedre kanten av bilderna finns en centimeterskala. Foto: Peter Ahlberg 2013, Studio Västsvensk Konservering.

tankulärt remändesbeslag, cirka 25 x 13 x 3 millimeter stort (F83, se figur 11). Det består av en förhållandevis liten dubbelvikt tunn plåt. På framsidan finns en punsstämpeldekoration utmed kanterna i form av små trianglar samt en linje därinnanför. På baksidan har någon ristat in en enkel stjärna i efterhand, med till exempel en knivspets. Ett liknande remändesbeslag påträffades vid undersökningar i Grådönäset i Dalarna som har daterats till 1300-talet. Beslaget har troligen tillhört ett seldon eller till en rustning (se Nordin 2005, s. 82). Vid undersökningen inom Slottsvakten framkom även ett tunt oidentifierat bleck (F143) samt en smälta (F61).

Järn

Materialkategorin utgör den största av de tillvaratagna fynden. Totalt 109 hela och fragmenterade föremål av järn har påträffats varav 29 har konserverats.

Armborstspilar.

I lager 3b påträffades fyra armborstspilspetsar med fyrkantigt tvärsnitt och med rund holk (se figur 11). Tre av dem var närmast intakta och vägde mellan 43 och 46 gram (F100, F110 & F114), medan den fjärde var starkt korroderad (F122). Spetsar av den här typen är vanliga i medeltida kontexter. I till exempel borgarna Grådönäset och Borgaholm i Dalarna daterade till 1300-talet, hittar man paralleller (Nordin 2005, s.76). Spetstypen kan anses vara så pass vanlig under hög- och senmedeltid att den bör ses som ett vardagligt föremål för den medeltida människan (Nordin 2005, s. 51ff).

Brynja

Flera fragment av en ringbrynja (F89 & F144) påträffades i lager 3b. Ringarnas yttre diameter var cirka 15 millimeter stora. Tråden har ett runt tvärsnitt utom där trådändarna möts. Här har tråden hamrats

Figur 12. F89 & F144 utgörs av fragment från en ringbrynja av järn. I nedre kanten av bilden finns en centimeterskala. Foto: Peter Ahlberg 2013, Studio Västsvensk Konservering.

flat. Det är svårt att avgöra om ringarna nitats eller ej på grund av korroderingen (se figur 12). I materialet från Korsbetningen har man förutom nitning även noterat att ringändarna kunde vara vända eller lödda. Brynjour förekommer i Sverige redan under vendeltid och användes fram till 1400-talet. Direkta paralleller återfinns i materialet från Korsbetningen (Thordeman 1936, s. 111f).

Nyckel

I lager 3b framkom en bultlåsnickel av järn med kort handtag med knopp och profilerat ax (F121). Nyckeln var förhållandevis korroderad och vägde drygt 22 gram (se figur 12). En mycket snarlik nyckel har tidigare påträffats i Borgaholm i Dalarna som genom myntfynd kan dateras till Albrecht av Mecklenburgs regeringstid 1363-1389 (Nordin 2005, s. 128).

Hovkrats

Ett fynd av en vriden järnten med spetsen böjd i vinkel som påträffades i lager 3b (F161). Det är oklart vad föremålet har använts till. Utan att ha någon direkt parallell i det arkeologiska materialet, finns det dock uppenbara likheter med moderna hovkratsar (se figur 13). Även under medeltid borde det ha funnits behov av att kratsa (rensa) en hästs hovar rena från stenar och jord.

Hästsko

Tre hästskor framkom i lager 3b (F78, F91 & F98). Två har konserverats medan den tredje var fragmentarisk och kraftigt korroderad (se figur 13). Hästskorna är av typen toffelsko med sex närmast kvadratiska sömhål med vardera två sömrännor. Skorna uppvisar en tendens till flikning, vilket ger ett ålderdomligt intryck. Hästskotypen introducerade i Sverige under 1300-talets början och avlöser halvskor och flikskor. Toffelskon togs fram för att kunna bära de allt tyngre bepansrade ryttarna under den senare delen av medeltiden (Nordin 2005, s. 77).

Hästkosömar, nitar & spikar

Den största föremålskategorin av järn utgörs av olika typer av spikar och nitar.

Hela 40 hästkosömar påträffades, varav de flesta framkom i lager 3b, men förekom även i lager 3 & 5. Samtliga sömar var krokiga, vilket antyder att de dragits ut i samband med byte av hästskor. I genomgången av Eketorps medeltida fyndmaterial har sömarna kunnat delas in i fem typer. Typ a, b, och c uppvisar olika varianter av fyrkantiga huvuden, medan typ d och e har trekantiga eller rombiska huvuden. Typerna a-c användes under sommarhalvåret och typ d och e nyttjades under vinterhalvåret. Skillnaden ligger i att de rombiska eller triangulära huvudena fungerade som isbroddar (Borg 1998, s. 226f). I materialet från Slottsvakten utgörs 36 sömar av typ c och fyra av typ b. Med andra ord härrör de troligen från omskoning under sommarhalvåret.

Figur 13. Överst till vänster finns F121, en nyckel med profilerat ax. F102 är en del av en sporre. F161 är förmodligen en hovkrats medan F78 & 98 är hästskor. F62 föremål med okänd funktion och F101 är en kniv. F94 utgör två fragment till rustningslameller. F141 är en annan typ av rustningslamell. F127 & F131 utgörs av två söljor, F141, F93 & F140 är föremål med okänd funktion medan F88 är en kedjelänk. Samtliga föremål är av järn. I nedre kanten av bilderna finns en centimeterskala. Foto: Peter Ahlberg 2013, Studio Västsvensk Konservering.

Totalt samlades 25 spikar av olika storlekar in, varav en majoritet påträffades i lager 3b. Två nitar med nitbricka samt en nitbricka utan nit framkom också i lager 3b (F87, F163 & F77).

Kniv

Det framkom en kniv med ett ganska kort men brett trekantigt blad i lager 3b (F101). Knivbladet är cirka 84 x 18 x 4 millimeter stor, tången ej inräknad. Bladet närmast tången uppvisar ett visst slitage genom slipning (se figur 13).

En liknande knivblad påträffades i Grådönässets borg från 1300-talet (Nordin 2005, s. 81). Bladet på kniven från Slottsvakten är lite för brett och tjockt för att det skall lämpa sig till slöjd och den spetsiga udden lämpar sig dåligt som jaktkniv (muntligen Helena Åberg, Hemslöjkskonsulent). Även om bladet är kort uppvisar det ett stickande vapens karaktäristiska utseende. Till sammans med det uppenbara eggslitaget, skall kniven kanske ses som ett kombination av personligt verktyg och vapen.

Rustningslameller

I lager 3b påträffades tre rustningslameller (se figur 13). Det ena fyndet består av en närmast hel järnlamell med hål i kanterna samt ett tillhörande fragment av ytterligare en lamell (F94).

Fyndet har direkta paralleller med de rustningsfynd som gjordes vid undersökningarna av massgravarna vid Korsbetningen vid Visby daterade till år 1361. Lamellerna är av Thordemans typ IV som består av vertikala rader med plåtar i tre eller fler rader, öppna vid bägge sidorna. Ett exempel är rustning nummer 21 (Thorde-

man 1939, PL 1). Efter 1300-talets slut överger man den här typen av rustning till förmån för hela plåtar, så kallad brösttharnesk eller bröstplåt (Cederlöf 1969, s. 510; Thordeman 1939, s. 208ff).

Den andra lamellen är lite mindre i storlek (se figur 13) och har en enkel utsmyckning av åsar längs kanterna och i mitten hål för fästen (F142).

Liknande lameller ska ha påträffats vid undersökningarna av garnisonen på Birka enligt Sara Gainsford (Bilaga 13, s. 6). Den mindre lamellen med åsar kan tillhöra en så kallad brigantinrustning, där lamellerna var fastsydda på en jacka av tyg eller läder (Nordin 2005, s. 53). Eftersom det verkar röra sig om olika typer av rustningsdetaljer, kan det indikera på att det funnits en verkstad på platsen, där rustningar förvarades och reparerades (jämför med Nordin 2005, s. 53).

Sporre

I det fyndrika lagret 3b påträffades även en fragmentarisk sporre (se figur 13), som ursprungligen haft en roterande trissa (F102). Den typen av sporrar dyker upp under den senare delen av 1200-talet i nordnorden och är väl representerad i till exempel Grådönässets borg, Eketorp och Korsbetningen (Nordin 2005, s. 77, Borg 1998, s. 222; Thordeman 1939, s. 131f).

Sölja

Två söljor av vanlig enkel typ påträffades i lager 3b (F117 & F127). Bägge var närmast ovala med en flat nål (se figur 13). Söljor av denna typ utgör den näst vanligaste formen av alla söljor som påträffades vid undersökningen av Korsbetningen (Thordeman 1939, s.118). Söljor användes till exempel för livremmar.

Figur 14. Några av stengodsfragmenten från Slottsvakten 1. I övre mitten ser man underdelen av ett salvekrus F27. Till vänster ett oglaserat fragment (F31), Nere till vänster återfinns F29, och till höger möjligen en skärva från Siegburg (F46). I nedre kant i mitten är en skärva CII från 1500-talet. Foto: Patrik Gustafsson 2012, Sörmlands museum.

De förekommer även i hästutrustningar, men då är de vanligen av mindre storlek. Söljor ingår också i rustningar och kan då vara av varierande storlek (Nordin 2005, s. 56).

Övriga föremål

I framför allt lager 3b påträffades en mängd föremål av järn som inte gått att typbestämma med säkerhet. Antingen på grund av fragmenteringsgraden eller för att funktionen är okänd. I några fall utgörs det av enstaka enklare föremålstyper.

Ett fragment har bedömts vara en bit järnband (F135) medan (F148) bedöms vara en bricka. Två fynd utgörs av tenar med fyrsidiga tvärsnitt (F126 & F154) och en annan svårbedömt föremål kan vara en märkla (F158). En i vinkel böjd bit järn med ett hål i ena änden utgörs troligen av en form av väggkrok (F137). Mer säker är bedömningen av en kättinglänk (F88, se figur 13). En liten platt bit med böjd kant som möjligen kan utgöra en del av ett beslag (F115).

Ett märkligt föremål består av ett halvböjd närmast flat järnskena som möjligen har en egg längs med insidan (F162, se figur 13). Den verkar dock ha gått av i ena änden. Föremålet har en okänd funktion. En ten med en plan rund bricka i ena änden med ett litet hål i mitten med okänd funktion påträffades i lager 3b (F93, se figur 13).

Ytterligare ett föremål med oklart användningsområde är en fyrkantig bricka. Från ena hörnet finns en utskjutande nål med böjd spets (F140, (se figur 13). I hästskosömmaterialet från Eketorp finns vintersömar med rombiska huvuden som är upp till 19 mm stora

(Borg 1998, s. 227). F140 har ett cirka 20 mm stort huvud, därmed skulle föremålet kunna vara en vintersöm/brodd. Tolkningen är dock osäker. Ett annat svårtolkat föremål av en rundad ten med en uthamad hjärtformad plan spets i ena änden gjordes i lager 3b (F141). Möjligen utgör föremålet en mejsel eller ett förarbete till en sådan (se figur 13).

Keramik

Vid undersökningen påträffades mindre mängder med keramik av två typer, dels stengods (se figur 14), dels yngre rödgods. Stengodsmaterialet har översiktligt gått igenom av Mathias Bäck (Muntligen). Därtill påträffades några kritpipsfragment av piplera.

Stengods

Stengodsens kan delas in i två kronologiskt åtskilda grupper (se figur 14). Den äldre sorten CII utgörs av fragment från olika krus som samtliga påträffades i lager 3b. De kan förmodligen dateras till 1300-talets andra hälft och har tillverkats i Rhenområdet, troligen Siegburg (jämför också med Söderlund et al 2013, s. 84f). Nederdelen av ett salvekrus med beigebrun utvändig glasyr, kort fot och med nedre fästet till en hank bevarad, påträffades i lager 3b (F27). Salvekrus förekommer från 1300-1600-talet, men de mindre av stengods med hank tillverkades under 1300 och 1400-talen. Därefter ökar kärleken i storlek och hanken försvinner. Även kärleken former förändras. I början liknar de opievallmons frökapsel, men under den senare delen uppvisar de mer cylindriska former. Under 1500-talet brukar foten vara betydligt högre än de tidigare formerna. Salvekrus förekommer i framför allt i städer, kloster, kyrkomiljöer och borgar. Troligen har de innehållit färdigtillredda medikamenter (Bergqvist 2013,

Figur 15. Dåligt bränd kalksten från lager 3. Stenen utgör rester efter kalkbränning och jordsläckning i gropen A4000. Kalkbränningen går att knyta till de omfattande renoveringsarbetena av Nyköpingshus som skedde under 1360-talet. Foto: Patrik Gustafsson 2012, Sörmlands museum.

s. 55ff & 289f). En annan skärva stengods uppvisar en beige-orange utvändigt glasyr på ett vitgrått gods. Fragmentet kommer troligen från nedre delen av hal-sen med en tunn och vass krage (F29). Vidare framkom en skärva oglaserad ljugrått gods med förhållandevis breda och kraftigt avfasade drejsspår (F31). Därtill påträffades ett fragment med en ej heltäckande brun till beige glasyr på ett ljusgrått gods som utvändigt uppvisar breda mjukt markerade drejsspår (F46).

Den yngre gruppen CII utmärks av gods som generellt kan dateras till 1400-1500-talet och härrör från olika krus importerade från Rhenområdet runt Raeren (Söderlund et al 2013, s. 85ff). De två fragmenten påträffades i lager 5. Ett fragment uppvisar ett gräddfärgat tunn-väggigt gods med en utvändigt beige-orange glasyr. Utvändigt finns täta rader med smala beskickningsspår (F52). Möjligen rör det sig om en Jacobkannen från 1400-talet tillverkad i Waldenburg (Johansson 2006, s. 83.). Det andra är ett litet fragment med den så typiska flammiga ljusbruna glasyren anstruken på ett ljusgrått gods som karaktäriserar gods från Raeren (F60).

Yngre rödgods

I lager 5 påträffades enstaka fragment av yngre rödgods. Några uppvisar en mer ålderdomlig glasyr, det vill säga den påminner om det äldre rödgodssets karaktäristiska apelsinskalsliknande glasyr (F48 & F66). Möjligen kan dessa skärvor härröra från importerade grytor eller skålar från 1400-1500-talet. Yngre rödgods dyker upp under 1400-talet i Sverige, men blir inte all-

männa förrän under 1600-talet (Söderlund et al 2013, s. 92). I övrigt förekom yngre rödgods i form av fat och trebensgrytor som kan dateras till 1600-1700-tal (F51, F57, F59 & F73).

Kritpipor

I matjordlagret i den sydöstra delen av schakt 5 påträffades några anonyma kritpipsskaftsfragment samt ett ornerat piphuvud (F70). Orneringen utgörs av en på piphuvudets baksida strålände stjärna i relieff och på klacken återfinns ett N.

Enligt Arne Åkerhagen (mejl) är pipan tillverkad vid familjen Lindahls pipfabrik *Stjernan* som var belägen i kv Klockan 12B i Norrköping. De fick sina privilegier 28 april 1757 och var verksamma till cirka 1782.

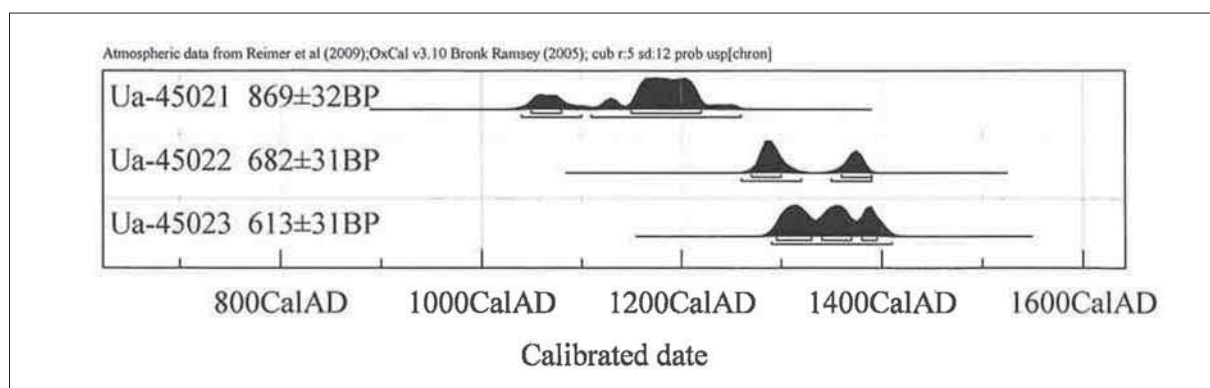
Slagg

Inom schakt 5 påträffades en del slagg, totalt 35 fragment som tillsammans väger 2019, 28 gram. Majoriteten utgörs av svåridentifierad klumpar (F105, F109, F112, F116, F117, F133 & F139) samt några som mer uppenbart härrör från smide (F103 & F119). Samtlig slagg påträffades i lager 3 och 3b.

Sten

Stenmaterialet utgör den näst största materialkategorin bland fynden som samlades in från Slottsvakten 1.

Flinta påträffades i form av två eldslagningsflintor i lager 5 (F71). *Kalksten* är en speciell kategori som

Lab nr.	Läge	Material	¹⁴ C-ålder BP	Kal. ålder. (95,4 %)	Stratigrafisk- & typologisk datering
Ua-45021	A1454	Ben	869±32	1110-1260 AD	Tidigmedeltid
Ua-45022	A1394	Ben	682±31	1260-1320 AD	Högmedeltid
Ua-45023	Lager 3	Ben	613±31	1290-1410 AD	Senmedeltid

Figur 16. Överst en multiplot över de tre utförda ¹⁴C-analyserna. Därunder är en tabell över genomförda ¹⁴C-analyser i relation till stratigrafiska & typologiska dateringar.

uteslutande består av insamlade stuffer av dåligt bränd kalk som härrör från tillverkningen av kalkbruk (F2, F3, F11, F16 & F20). Fynden kommer uteslutande från lager 3 och kan knytas till A4000, en grop ämnad för jordsläkning av bränd kalk (se figur 15 samt Kjell Taawo, muntligen). Ett fragment av färdigblandat *kalkbruk* framkom också i lager 3 (F34).

Det påträffades även fyra *marlekor* eller kalkkonkretioner (F65, F28 & F108). De är ganska små i storlek och kan ha använts som spelpjäser. Tolkningen baseras på att ena sidan är flat på samtliga. Marlekorna påträffades i lager 3 och 3b.

Skiffer förekom i tre varianter: Eidsborgsskiffer påträffades i form av ett helt bryne och en mindre bit av ett bryne (F64 & F75). Fragmentet framkom i lager 3b, medan den hela brynet påträffades i lager 2. Ett helt bryne av silvrig glimmerskiffer kom från lager 3b (F65). Det förekom även fragment av bränd Salaskiffer (F5, F18, F55 & F62). Samtliga fragment av denna typ av skiffer var sekundärbrända. Vanligen brukar denna skiffertyp användas till vridkvarnar under medeltid.

Datering

Sammanlagt har tre ¹⁴C-analyser genomförts, samtliga på obränt benmaterial (se bilaga 12). I figur 16 redovisas samtliga analyser i kalibrerade ålder 2σ. A1454 har en genomsnittlig datering till omkring 1190 (Ua 45021). A1394 kan dateras till tiden runt 1290 (Ua-45022) och lager 3 kan generellt daterats till 1360-tal (Ua-45023). I bilaga 12 kan man läsa att Ua-45023 har daterat profillager 5, vilket skall vara lager 3 (se bilaga 1 & 14).

När det gäller fynden av CII-keramik kan de placeras in i två skeden, dels under 1300-talet, dels under 1500-talet. Likaså styrker vissa föremål som rustningar, armborstpilar, hästutrustningar, nyckel också

en 1300-talsdatering. Sammantaget ger stratigrafi, fynd och ¹⁴C-dateringar en samlad bild över huvudfaser och faser inom Sottsvakten som täcker in tidsavsnittet sent 1100-tal fram till 1400-talet, det vill säga tidigmedeltid fram till senmedeltid (se figur 16).

Avslutande diskussion

Inledning

Efter fältarbetet och analysarbetets avslutats kan man konstatera att Slottsvakten 1 uppvisade ett kulturhistoriskt mer variationsrikt material än vad som initalt antogs. Inga av de lämningar som påträffades vid undersökningen sågs vid de tidigare utförda borrhörens. När väl ytor schaktas fram har lämningar som till sin karaktär var mer fragmenatriska kunnat fångas upp. Efter att ha identifierat 6 faser som i sin tur kan delas in i fyra huvudfaser, kan en generell bild presenteras (se figur 18).

Huvudfas I

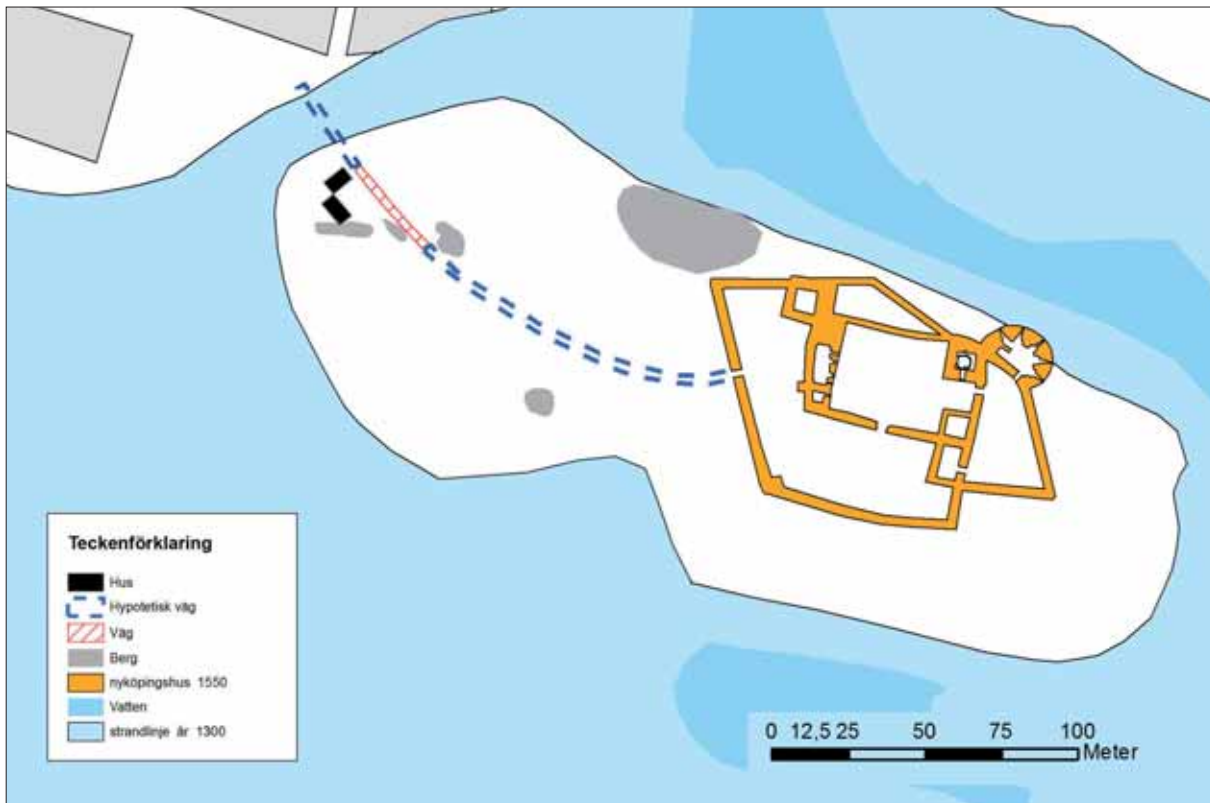
Den äldsta fasen (fas 1) karaktäriserades av fyra sten-skodda stolphål och en härd från sent 1100-tal (se bilaga 11). Möjligen har anläggningarna ingått i någon form av konstruktion. Aktiviteter med samma datering har tidigare påträffats i form av kulturlager närmast Slottskolan (Norberg 2012). Vid undersökningarna av Nyköpingshus har man också kunnat dokumentera ökade aktiviteter vid aktuell tidpunkt, som där definieras som *kastalperioden* (Pettersson 2006a, s. 40ff). Om det är i slutet av 1100-talet som en kastal uppförs på en holme strax utanför staden Aros (Nyköping), bör det ha skett på ett kungligt initiativ. Aktuella kungar vid den perioden var Knut Eriksson och Sverker dy Karlsson.

Huvudfas II

Efter den inledande fasen intensifieras användandet av området norr om borgen (fas 2).

Huvudfas	Fas	Datering
I.	1. Stolphål & härd	1100-talets slut- början av 1200-talet
II	2. Lager, sogropar och väg 3. Byggnader	1200-talet mitt-1300 1200-talet mitt-1300
III.	4a. Kalkbränning 4b. Rustningsverkstad, lager	1300-talets andra hälft 1300-talets slut- början av 1400-talet
IV.	5. Övergivande & Odling	1400-talet- 1700-/1800-talet

Figur 17. Förhållandet mellan huvudfas, fas och datering.

Figur 18. Den övre kartan visar en tolkning av området kring Nyköpingshus med väg och byggnader. Med på kartan finns också stadens kvarter från mitten av 1600-talet. Kvarteren är dock beskurna i anslutning till vattnet för att passa in mot 1300-talets vattennivå. Den undre kartan är från 1749 över Gripsholm vid Mariefred. Här kan man se hur området framför slottet var organiserat. Iögonfallande är de två husen i vinkel invid vägen till slottet. Hus nr 4 är slottets stall och hus nr 10 utgör vaktmästarens byggnad. Området med siffran 3 kallas i kartan för Stallgården. Gripsholm är från 1300-talet och de äldsta delarna uppfördes av Bo Jonsson Grip som också satt på Nyköpingshus. Även om kartan är från tidigt 1700-tal kan man tydligt se likheterna med Slottsvakten under medeltiden. Aktbeteckning. LMS: C42-11:6

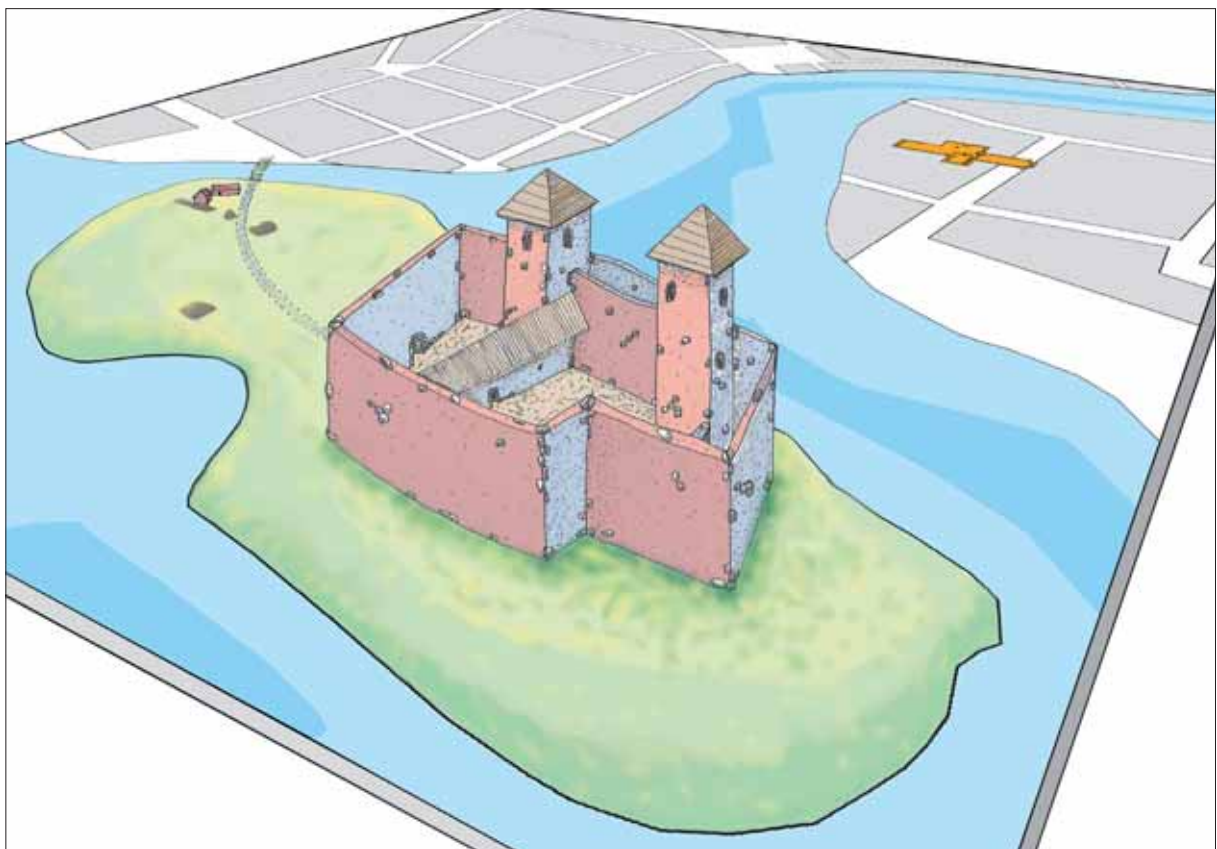
Aktiviteterna avsatte spår i form av ett kulturlager samt några soppropar (se figur 18, bilaga 9 & 10). Förmodligen var det nu man anlade den väg som band samman borgen med fastlandet och staden. Denna fas har daterats till sent 1200-tal. De expanderande aktiviteterna kan knytas till den flitigt använda och numera utbyggda ringmursborgen. Magnus Ladulås och hans söner Birger, Valdemar och Erik vistades ofta i borgen, vilket kulminerade med Gästabudet år 1317-1318. Det är också vid den här tidpunkten som två byggnader i vinkel uppfördes strax väster om borgens väg (fas 3), intill övergången till fastlandet och staden Nyköping. Huslängorna var 7 - 10 meter långa och cirka 5 meter breda, hade troligen timrade väggar. Avsaknaden av fynd tillsammans med tramplagret föranleder tolkningen att den norra längan troligen använts som stall.

Huvudfas III

Under det sena 1300-talet var fortfarande bygganderna och vägen i bruk. Under 1360-talet tillkommer en yta

(fas 4a), där man jordsläckt bränd kalksten och möjligen blandat kalkbruk (se figur 18, bilaga 7 & 8). Det här är aktiviteter som direkt kan knytas till de omfattande renoverings- och utbyggnadsarbetena som fogden på Nyköpingshus *Raven van Barnekov* påbörjade. I hans räkenskaper från 1365-1367 kan man läsa lönelistan med betalningar till flera murare, tegelslagare, sandförare, timmermän, smeder och *kalkbrytare* som Matts kalkbrytare (Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköpings fögderi, utg. 1994, s. 38).

Tiden direkt efter det att man upphör med att släcka kalk intensifierades aktiviteterna i det västra huset, bland annat har man reparerat rustningar här (fas 4b). I byggnaden, som kanske skulle kunna benämnas garnison, har till exempel knektar ha vistats. Om det vittnar tappade armborstpilspetsar och en kniv. De konsumerade drycker som dracks från krus samt behandlade krämpor med hjälp av läkesalva som förvarades i salvekrus. Man fördrev tiden med att spela brädspel med

Figur 19. Rekonstruktionsteckning och fri tolkning av Nyköpingshus under 1300-talet med de påträffade byggnaderna i bakgrunden på borg-holmen. Husen står i vinkel utmed den äldre vägen som förband borgen med staden intill övergången mellan holmen och fastlandet. Den dåtida strandlinjen är här markerad med ljusblått och dagens åfåra med mörkare blått. I bakgrunden syns den medeltida kvartersindelningen som är hämtad från 1600-talets stadsplanekarta. Franciskanerkonventets kyrka kan ses i bakgrunden och är markerad med orange. Bild: Patrik Gustafsson 2013, Sörmlands museum.

spelbrickor av marlekor. På platsen skodde man även om hästar under sommarhalvåret. Vi vet också att den sammanlagda bemanningen på Nyköpingshus vid den här tiden uppgick till omkring 300 personer. Alla kan inte ha bott i borgen. Byggnationer på Nyköpingshus har främst pågått under 1300-talets senare del och sannolikt även under Bo Jonsson Grip, som år 1376 fick Nyköpingshus med län som pant. Byggnadsarbeten fortsatte även in på 1390-talet, då uppgifter finns om infordrade dagsverken till slottet. Det är under den tid då Drottning Margareta vistades på slottet från och till. Alla dessa personer bör ha haft en försvarlig hird i sin närhet. Det är även troligt att man ville utöva kontroll av brofästet mellan borgens holme och fastlandet.

Idag kallas platsen för Slottsvakten. Under medeltiden talade man snarare om *hus*, som i Nyköpingshus, när det gäller borgar. Om en vaktstyrka uppehöll sig på platsen under medeltiden borde platsen snarare ha kallats *Husvakten* och inte *Slottsvakten*. Men eftersom vi också funnit spår av stallar, kan den här delen av borgens holme också gått under benämningen *Stallbacken*. I beskrivningen till ett ägoutbyte daterat år 1859 benämns området Slottsvakten 1 som Stallbacken. Marken beskrivs som åker - lerjord innefattande mindre bergknallar (LM akt nr 04-nys-55). Vid en annan 1300-talsborg, Gripsholm utanför Mariefred, kallades området norr om borgen för stallgården. Det är också här som borgens stallar stod under 1700-talet (se figur 17 & 19, LMS akt nr: C42-11:6). Under medeltiden var det vanligt att besökare fick sitta av sina hästar i anslutning till borgens yttre murar. Därefter skulle besökarna gå till fots in till den inre borggården. Syftet var att ha kontroll över dem och för att manifesteras sin makt (Johnson 2000, s. 218).

Huvudfas IV

1400-talet lyser med sin frånvaro i det påträffade materialet (fas 5). Huslängorna var nu inte längre i bruk, och vägen hade övergetts eller fått en ny sträckning. Hela området täcks av ett lager som innehöll keramik från 1500-1700-talet.

Kanske ska det ses i ljuset av att perioden däremellan, det vill säga 1400-talet, var synnerligen orolig. En del nybyggnationer och reparationsarbeten anses ha utförts under 1400-talet som följd av belägringar och för att förbättra befästningens försvarssystem. Omfattningarna av dessa arbeten är dock okända (Bohm 1941, s. 32).

År 1434 belägrades Nyköpingshus av Engelbrekt en första gång, men ännu i början av år 1435 var den i fogdens hand. Borgen belägrades återigen av Engelbrekt år 1436, men anfallet slog tillbaks med pilar, bössor och stenar. 1439 belägrades slottet av marsken Karl Knutsson Bondes styrkor och drotsen Krister Nilsson Vasa fick lämna ifrån sig Nyköpingshus. När Karl Knutsson blev kung sattes Erik Axelsson av den danska ätten Tott som herre på Nyköpingshus. År 1457 belägrades slot-

tet återigen av Karl Knutsson Bonde och Erik Axelsson togs tillfånga, då man misstänkte en sammansvärkning mellan denne och Biskop Jöns Bengtsson Oxenstierna (Karlén 1973).

Från och med 1500-talet övergår området till att bli öppen obebyggd mark, som åtminstone från 1700-talet och framåt brukades som slottets täppor och hagar

Sammanfattning

Sörmlands museum har under perioden 121024-121102 utfört en särskild undersökning inom Slottsvakten 1, Nikolai socken, Nyköpings stad & kommun, Södermanlands län. Fastigheten ligger inom fornlämning Nyköping 231:1, som omfattar Nyköpings medeltida stadsområde. Undersökningen utfördes med anledning av Nyköpings kommun avser att detaljplanera fastigheten Slottsvakten 1. Idag rymmer fastigheten en byggnad i den södra delen (Slottsskolan), medan den norra delen används som parkeringsplats.

Det aktuella området ligger i den sydvästra delen av Nyköpings äldre stadskärna (fornlämning Nyköping 231:1) och strax väster om Nyköpingshus (fornlämning Nyköping 64:1). Det aktuella området utgör den landtunga som anknutit borgen och borgholmen med fastlandet och staden.

Totalt öppnades fem schakt och de lämningar som påträffades kunde avgränsas till schakt 5. Lämningarna utgjordes av kulturlager, konstruktioner och anläggningar. De äldsta lämningarna utgjordes av fyra stolphål och en härd som har daterats till 1100-talets slutskede och var samtida med kastalens uppförande.

Därovan hade ett kulturlager avsatts samt några sopporpar grävts som har daterats till 1200-talets slut. Till samma period kan man även knyta anläggandet av vägen mellan borgen Nyköpingshus och staden Nyköping.

Därefter lät man uppföra två byggnader på syllstensgrund i vinkel till varandra utmed nämnda väg. Det ena huset kan ha utgjort ett stall, medan den andra kan ha varit en verkstad för rustningar samt en plats där knektarna uppehöll sig, åtminstone under 1300-talets slut.

Mellan husen och vägen lät man under 1360-talet jordsläcka bränd kalksten för tillverkningen av kalkbruk. Detta kan knytas till de omfattande renoverings- och ombyggnadsarbetena av Nyköpingshus som drogs igång av Raven van Barnekow.

Under 1400-talet verkar byggnaderna överges och efter 1500-talet brukas marken som slottets täppor och hagar.

Referenser

- Bohrn, Erik. 1941. *Nyköpings renmäns slott och Herkules midja*. Kungliga Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Handlingar, del 49. Stockholm.
- Cederlöf, Olle. 1969. Rustning. I: Granlund, Johan (red) *Kulturhistorisk lexikon för nordisk medeltid. Från vikingatid till reformationstid. Band XIV*. Malmö.
- Gustafsson, Patrik. 2008. *Ettapp 1 av arkeologisk förundersökning (provbörning med skruvborr) i fornlämning Nyköping 231, stadslager inom kvarteret Slottsvakten 1-2 och Väster 1:1, Nikolai socken, Nyköpings stad, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkivrapport, KN-KUS08-157*. Sörmlands museum, Nyköping.
- Gustafsson, Patrik. 2012. *Förenklad rapport över arkeologisk förundersökning rörande fornlämning Nyköping 231:1, fastigheten Slottsvakten 1, 2, 3 & Väster 1:1 Nikolai socken, Nyköpings kommun i Södermanlands län. Arkivrapport nr 2012:05A*. Sörmlands museum, Nyköping.
- Gustafsson, Patrik & Pettersson, Björn. 2009. *Kvarteret Åkroken*. Medeltid & nyare tid. Nyköping 231:1, Åkroken 3, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. *Sörmlands museum, arkeologiska meddelanden 2009:02*. Nyköping.
- <http://www.byggnadshyttan.com/byggnadshyttan-skalk.html>.
- Johansson, Mikael. 2006. Keramiken från kvarteret Svalan. I: *Från klostermark till hamnkvarter på 200 år. Vattugatan och kvarteret Svalan - Ca 1440-1640*. Carlsson, Michél & Hedlund, John. *Stockholms stadsmuseum kulturmiljöavdelningen. Arkeologisk rapport 2006:1*. Stockholm.
- Johnson, Matthew. 2000. Self-made men and the staging of agency. In: (Dobres, Marcia-Anne. & Robb, John. E.) *Agency in Archaeology*. London.
- Karlén, Lars. 1973. *Nyköpings stads historia. Medeltid till vasatid intill 1622. Band I*. Red. Stellan Dahlgren. Utgiven av Nyköpings stadshistoriekommité. Nyköping.
- Norberg, Lars. 2004. *Slottsvakten. Nyköping 231:1, Nyköpings stad, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkivrapport KUS04 043*, Sörmlands museum, Nyköping.
- Norberg, Lars. 2010. *Förenklad rapport rörande fornlämning Nyköping 231:1, Väster 1:1, Nyköpings socken & kommun, Södermanlands län. Arkeologisk förundersökning. Arkivrapport KN-KUS10-239*, Sörmlands museum, Nyköping.
- Norberg, Lars. 2012. *Slottsvakten. Medeltid-Nyare tid. Arkeologisk förundersökning. Fornlämning Nyköping 231:1 Slottsvakten 1, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologiska meddelanden 2012:02*, Sörmlands museum, Nyköping.
- Nordeman, Kjell. 1985. *Arkivrapport, antikvarisk kontroll, kv Slottsvakten. Dnr 3436/85*. Riksantikvarieämbetet. Stockholm.
- Norén, Håkan. 2010. *Nyköpings historia II. En stad växer fram*. Nyköpings hembygdsförening. Nyköping.
- Nyköpings stadsfullmäktige etthundra år. En redogörelse för stadens borgerliga förvaltning under åren 1863-1962*. Utgiven av Nyköpings drätselkammare 1963. Nyköping.
- Pettersson, Björn. 2006a. *Brev till Länsstyrelsen, att Eva Fransson. KN-KUS06-206) av den geotekniska skruvborrningen bakom konsthallen, Slottsvakten 3, idag 17/5 2006*. Sörmlands museum, Nyköping.
- Pettersson, Björn. 2006b. *Nyköpingshus. Medeltid och Nyare tid. RAA64 och RAA231, Nyköpingshus, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkeologisk forskningsundersökning Arkeologiska meddelanden 2006:025*. Sörmlands museum, Nyköping.
- Pettersson, Björn. 2007. *Provbörning med skruvborr i kvarteret Slottsvakten 2 och 3, Nikolai socken, Nyköpings kommun, Södermanlands län. Arkivrapport, KN-KUS07-228*. Sörmlands museum, Nyköping.
- Raven van Barnekows räkenskaper för Nyköpings fögderi 1365-1367*. Utgivna genom Birgitta Fritz och Eva Odelman. utg. 1994. Kungliga samfundet för utgivande av handlingar rörande Skandinavien historia. Handlingar del 17. Stockholm.
- Ros, Jonas. 1992. *Dubbelhelkammars från kv. Trädgårdsmästaren 9 och 10 i Sigtuna samt ben- och hornhantverkets utveckling och roll i ekonomin under vikingatid och tidig medeltid*. C-uppsats i medeltidsarkeologi vid Lunds universitet. Ht 1992.
- Sundler, Johannes. Nyköping. 1735-1739*. Utgiven och översatt från latinet och kommenterad av Per Hansson. Sörmländska handlingar Nr 23. 1967. Nyköping.
- Sundkvist, Anneli. 2001. *Hästarnas land: aristokratisk hästhållning och ridkonst i Svealands yngre järnålder*. Diss. Institutionen för arkeologi och antik historia Uppsala universitet. OPIA 28. Uppsala.

Söderlund, Kerstin, Carlsson, Michél & Johansson, Mikael. 2012 *Storkyrkobrinken: Gamla Stan, Stockholm, RAÄ 103 : arkeologisk undersökning 1994-1995: SR 1310*, Stockholms stadsmuseum, Stockholm.

Åkerhagen, Arne. Tobaksmuseet, mejl 2013 04 11.

Arkiv

Lantmäteriet i Gävle. Lantmäteriets digitala arkiv, Lantmäteristyrelsens arkiv (LMS)

- Stadsplanekarta, Akt nr. C57-1:1. Förrättningsman obekant. Förrättningen 1665 (?), Lådakt
- Avfattning, Akt nr C42-11:6, Gripsholm nr 12, Kärnbo socken, 1749, Anders ii mörn.

Lantmäteriet i Gävle. Lantmäteriets digitala arkiv, Lantmäterimyndighetens arkiv (LM)

- Akt nr 04-nys-55. Ägoutbyte år 1859
- Akt nr 04-nys-64. Ägoutbyte daterat 1879-12-08

Stadsarkeologiskt register för Nyköpings stad (Stads-Gis), Nyköping 231. GIS för ajourhållning och antikvarisk bedömning av arkeologiska undersökningar i Nyköpings stad. Sörmlands museum, Nyköping.

Sörmlands museums arkiv (SMA)

- Karta öfver Nyköping. Uppr. år 1888 af Adolf Helander.
- Stadsplanekarta över Nyköping. År 1931.

Muntliga uppgifter

Bäck, Mathias. UV-Mitt, muntligen 2012 12 11.

Taawo, Kjell. Byggnadantikvarie, Sörmlands museum, muntligen 2012 11 01.

Åberg, Helena. Hemslöjkskonsulent, Sörmlands museum, muntligen 2013 02 11.

Administrativa uppgifter

Rapporten ingår i Sörmlands museums rapportserie:

Arkeologiska meddelanden 2013:05

Södermanlands museums dnr: KN-SLM12-137

Länsstyrelsens dnr: 431-5504-2012

Tid för undersökningen: 2012 10 24-2012 11 02

Personal: Patrik Gustafsson, Jessica Höglund Giertz, Björn Pettersson & Ingeborg Svensson.

Belägenhet: Ekonomisk karta över Sverige

9H 2d. Upprättad av Rikets allmänna kartverk. Skala 1:10 000.

X (N) 6514766, Y (E) 179455 (SV)

Koordinatsystem: Sweref 99 TM

Höjdsystem: RH 2000

Undersökningsområde: Extensivt; 763 m², Intensivt; 711 m².

Dokumentationsmaterial förvaras i Sörmlands museums topografiska arkiv. Fynd med nr 1-163 förvaras vid Sörmlands museum i väntan på fyndfördelning.

Bilagor

1. Kontexttabell

Kontext Typ	Storlek	Djup	Tjocklek	Beskrivning	Anmärkning	Fnr	Datering	X (mitt)	Y (mitt)	Z (mitt)
2 Lager			0,1	Brukslager: Brungrått sandig silt med enstaka ben och ett bryne.		61, 63, 64 & 68		6514837	179436	6,75
3 Lager			0,15	Brukningslager: Brungrå siltig sand med lerstrimmor, kalksten, enstaka kolbitar och djurben.		1-3, 5-7, 10-11, 15-18, 20-22, 34, 39, 62, 74-75, 97, 104-106, 117 & 127	Ua-45023	6514828	179439	6,9
3b Lager			0,05	Brukningslager: Mörkt brungrå siltig sand med CII, järnföremål och ben	Distinkt mot lager 5, otydligt mot lager 3	8-9, 12, 14, 19, 24-31, 36, 46, 54-56, 65, 77-80, 82-85, 87-94, 98, 100-103, 107-116, 118-122, 124-125, 130-135, 137, 139-151, 154-155, 158, 161-162 & 163		6514829	179436	6,95
4 Lager			0,2	Tramphorisont av ljusgrå lerig silt		32-33, 37-38,		6514835,27	17934,55	6,8
5 Lager			0,2	Odlingsjord: Grå humös silt, tegelkross, djurben, enstaka skåvor BII:4 samt CII		40-45, 48-52, 57-60, 66, 71, 73, 95, 126, 128 & 153		6514830	179440	7
6 Lager			1	Matjordslager: Ljusbrun humös silt med enstaka sentida porslinsbitar		70		6514830	179440	7,1
7 Konstruktioner				Gasverks-lämningar				6514830	179453	7,2
1000 Syll	0,2x10			Stenar				6514838,58	179432,3	6,8
1394 Grop	1,3x0,8	0,1		Sopgrop: Gråbrun ngt sotig finsand med enstaka obrända ben			Ua-45022	6514827,14	179440,73	6,84

Kontext	Typ	Storlek	Djup	Tjocklek	Beskrivning	Anmärkning	Fnr	Datering	X (mitt)	Y (mitt)	Z (mitt)
1406	Grop	0,6x0,6	0,1		Sopgrop: Gråbrun ngt sotig finsand med enstaka obrända ben				6514825,86	179441,3	6,85
1416	Stolphål	0,3x0,3	0,2		Stenskott med brun sand				6514826,07	179443,56	7,01
1454	Hård	1,7x1,6	0,15		Mörkbrun sand med bränd sand, kolbitar och obrända ben			Ua-45021	6514828,8	179435,87	6,7
1469	Stolphål	0,4x0,4	0,2		Stenskott och med brun sand				6514826,42	179443,41	6,99
1477	Stolphål	0,4x0,4	0,2		Stenskott och med brun sand				6514827,88	179437,88	6,93
1484	Stolphål	0,3x0,3	0,2		Stenskott och med brun sand				6514829,39	179439,39	6,79
2000	Syll	0,2x15			Stenar				6514836,76	179433,41	6,9
3000	Väg	40x2,5			Beige sandig silt				6514826,87	179452,57	6,7
4000	Grop	10x6	0,5		Gråbrun siltig sand och bränd-obränd kalksten.	Jordsläckning			6514831,64	179442,3	6,6

2. Ruttabell

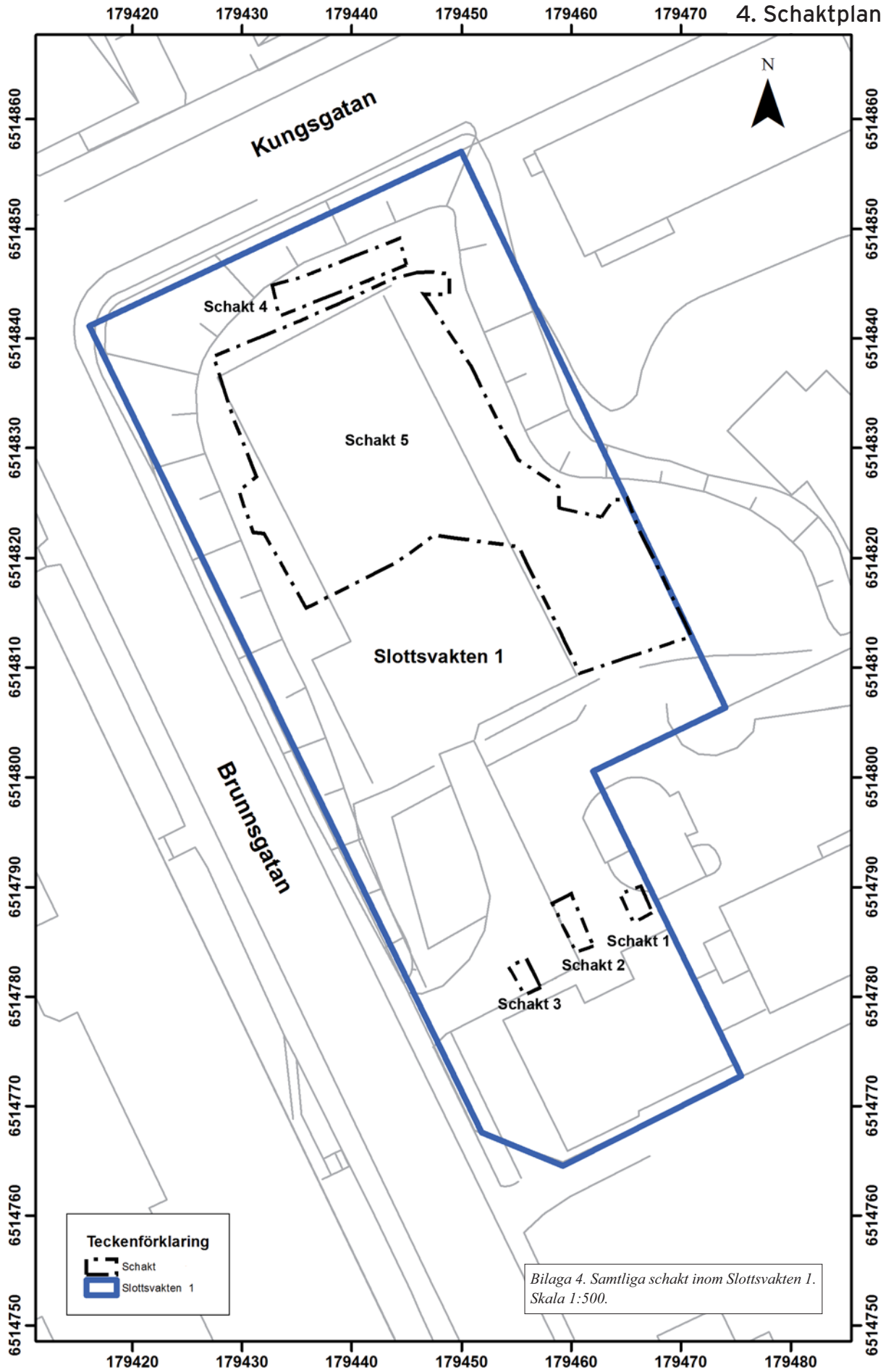
Ruta nr	Grävda kontexter	X (N)	Y (E)	Z
1	5, 4, 3b, 3, 2	6514828,64	179435,69	6,39
2	5, 4, 3b, 3, 2	6514829,57	179435,2	7,2
3	5, 4, 3b, 3,2	6514831,3	179437,08	7,06
4	5, 4, 3b, 2	6514831,3	179434,33	7,02
5	5, 3b, 3, 2	6514830,41	179434,78	6,97
6	4, 2	6514833,62	179431,12	6,91
7	5, 3b, 2	6514826,6	179433,16	7,15
8	2	6514835,75	1794358,79	7,11
9	3	6514826,16	179444,28	7,22
10	3b, 3, 2	6514826,01	179436,99	7,02
11	5, 4, 3b, 2	6514831,76	179435,22	6,94
12	5, 3b, 3, 2	65148230,88	179435,64	6,91
13	5, 4, 3b, 3, 2	6514829,97	179436,17	6,96
14	5, 4, 3b, 3, 2	6514829,11	179436,57	6,98
15	5, 3b, 3, 2	6514827,38	179437,48	7,11
16	3b, 3, 2	6514826,47	179437,92	7,08

3. Fyndregister

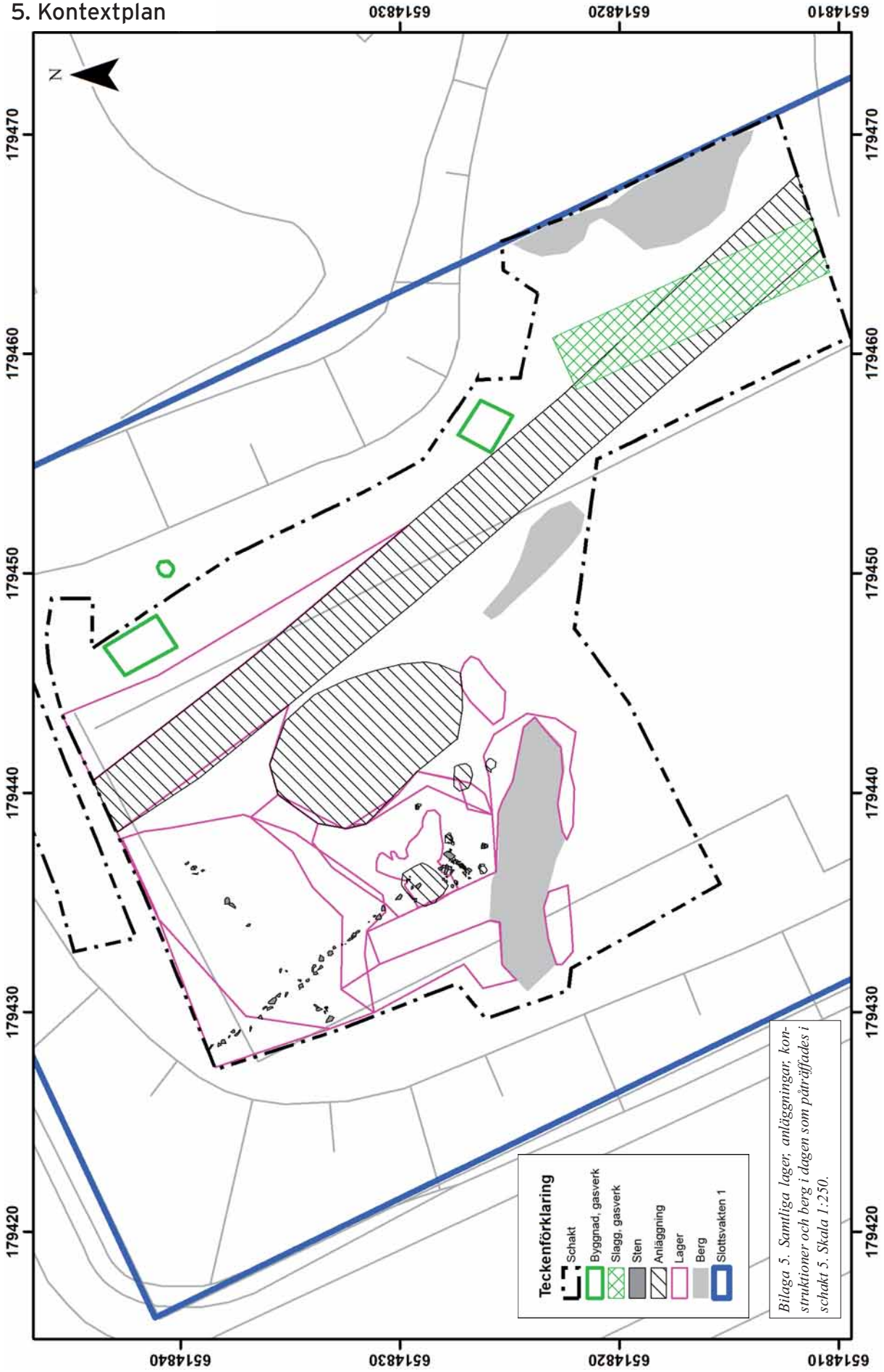
Fnr	Ruta	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Konsivering
1	1	3	Obränt ben		Ben	11	108,72	
2	1	3	Bränd kalksten		Kalksten	8	101,3	
3	2	3	Bränd kalksten		Kalksten	21	354,6	
4	Utgår							
5	2	3	Skiffer	Bränd	Salaskiffer	2	16,08	
6	2	3	Marleka		Kalksten	1	4,06	
7	2	3	Bränt ben		Ben	1	0,3	
8	3	3b	Obränt ben		Ben	106	409,15	
9	3	3b	Bränt ben		Ben	1	0,1	
10	3	3	Obränt ben		Ben	7	71,4	
11	3	3	Bränd kalksten		Kalksten	5	46,36	
12	4	3b	Obränt ben		Ben	7	109,08	
13	Utgår							
14	4	3b	Bränt ben		Ben	1	0,4	
15	4	3	Obränt ben		Ben	39	184,98	
16	4	3	Bränd kalksten		Kalksten	5	45,04	
17	4	3	Bränt ben		Ben	4	3,4	
18	4	3	Skiffer	Bränd	Salaskiffer	1	2,14	
19	5	3b	Obränt ben		Ben	16	20,3	
20	5	3	Bränd kalksten		Kalksten	3	5,86	
21	5	3	Obränt ben		Ben	13	25,56	
22	5	3	Bränt ben		Ben	4	5,04	
23	Utgår							
24	6	3b	Obränt ben		Ben	4	9,7	
25	7	3b	Obränt ben		Ben	117	344,2	
26	7	3b	Bränt ben		Ben	4	1,52	
27	7	3b	Kärl	CII, Salvekrus	Keramik	1	26,32	
28	7	3b	Marleka		Kalksten	2	26,3	
29	7	3b	Kärl	CII	Keramik	1	3,44	
30	7	3b	Blästermunstycke		Bränd lera	1	9,12	
31	7	3b	Kärl	CII	Keramik	1	2,12	
32	7	5	Obränt ben		Ben	72	486,6	
33	8	5	Obränt ben		Ben	21	226,61	
34	8	3	Kalkbruk		Kalkbruk	1	3,5	
35	Utgår							
36	9	3b	Obränt ben		Ben	2	12,5	
37	10	5	Obränt ben		Ben	8	57,84	
38	10	5	Bränt ben		Ben	3	5,54	
39	11	3	Obränt ben		Ben	7	45,72	
40	11	5	Obränt ben		Ben	13	133,42	
41	12	5	Obränt ben		Ben	18	61,32	
42	13	5	Obränt ben		Ben	9	64,9	
43	14	5	Obränt ben		Ben	2	65,02	
44	15	5	Obränt ben		Ben	21	130,04	
45	16	5	Obränt ben		Ben	3	5,22	
46	16	3b	Kärl	CII	Keramik	1	7,74	
47	Utgår							
48	1	5	Kärl	BII:4	Keramik	3	3,92	
49	1	5	Bränt ben		Ben	2	1,24	
50	1	5	Obränt ben		Ben	78	415,32	
51	1	5	Kärl	BII:4	Keramik	1	17,3	
52	1	5	Kärl	CII	Keramik	1	0,88	
53	Utgår							
54	1	3b	Obränt ben		Ben	31	219,1	
55	1	3b	Skiffer	Bränd	Salaskiffer	1	25,28	

Fnr	Ruta	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Konservering
56	1	3b	BII:4, Bränt ben		Ben	1	0,42	
57	2	5	Kärl	Trebensgryta	Keramik	1	60,92	
58	2	5	Obränt ben		Ben	29	287,94	
59	Schaktfynd	5	Kärl	BII:4	Keramik	1	11,22	
60	Schaktfynd	5	Kärl	CII, Raeren	Keramik	1	0,4	
61	Schaktfynd	2	Smälta		CU-leg.	1	102,82	Ja
62	Schaktfynd	3	Skiffer	Bränd	Salaskiffer	1	111,78	
63	Schaktfynd	2	Kamspill	Skena	Ben	1	10,12	
64	Schaktfynd	2	Bryne		Eidsborgsskiffer	1	39,84	
65	Schaktfynd	3b	Bryne		Glimmerskiffer	1	111,32	
66	Schaktfynd	5	Kärl	BII:4	Keramik	1	9,36	
67	Utgår							
68	Schaktfynd	2	Kamspill	Skena	Ben	1	12,7	
69	Utgår							
70	Schaktfynd	6	Kritpipa		Piplera	5	11,42	
71	Schaktfynd	5	Eldslagningsflinta		Flinta	2	6	
72	Utgår							
73	Schaktfynd	5	Kärl	BII:4	Keramik	9	200,66	
74	2	3	Obränt ben		Ben	52	377,34	
75	4	3	Bryne		Eidsborgsskiffer	1	0,74	
76	Utgår							
77	Schaktfynd	3b	Nitbricka		Järn	1	10,68	Ja
78	Schaktfynd	3b	Hästsko		Järn	1	154,54	Ja
79	Schaktfynd	3b	Spik		Järn	1	31,72	
80	Schaktfynd	3b	Hästkösöm		Järn	1	61,1	
81	Utgår							
82	Schaktfynd	3b	Ring	Tränsring	CU-leg.	1	5,72	Ja
83	Schaktfynd	3b	Remändesbeslag		CU-leg.	1	3,4	Ja
84	Schaktfynd	3b	Hästkösöm		Järn	1	7,16	
85	Schaktfynd	3b	Hästkösöm		Järn	1	6,44	
86	Utgår							
87	Schaktfynd	3b	Nit m bricka		Järn	1	54,4	
88	Schaktfynd	3b	Kättinglänk		Järn	1	22,54	Ja
89	Schaktfynd	3b	Brynja		Järn	2	15,76	Ja
90	Schaktfynd	3b	Spik		Järn	1	14,26	
91	Schaktfynd	3b	Hästsko		Järn	1	53	Ja
92	Schaktfynd	3b	Spik		Järn	1	24,74	
93	Schaktfynd	3b	Föremål		Järn	1	7,46	Ja
94	Schaktfynd	3b	Rustningslamell		Järn	2	56,64	Ja
95	1	5	Spikhuvud		Järn	1	20,08	
96	Utgår							
97	1	3	Hästkösöm		Järn	1	7,94	
98	1	3b	Hästsko		Järn	1	64,5	Ja
99	Utgår							
100	1	3b	Armborstpilspets		Järn	1	46,26	Ja
101	1	3b	Kniv		Järn	1	51,32	Ja
102	2	3b	Sporre		Järn	1	28,2	Ja
103	2	3b	Slagg		Slagg	4	897,5	
104	2	3	Hästkösöm		Järn	2	19,72	
105	2	3	Slagg		Slagg	1	20,04	
106	1	3	Spik		Järn	1	32,12	
107	3	3b	Hästkösöm		Järn	7	21,9	
108	3	3b	Marleka		Kalksten	1	5,24	
109	3	3b	Slagg		Slagg	2	17,88	
110	4	3b	Armborstpilspets		Järn	1	49,36	Ja
111	4	3b	Spik		Järn	2	32,78	
112	4	3b	Slagg		Slagg	3	102,6	Ja

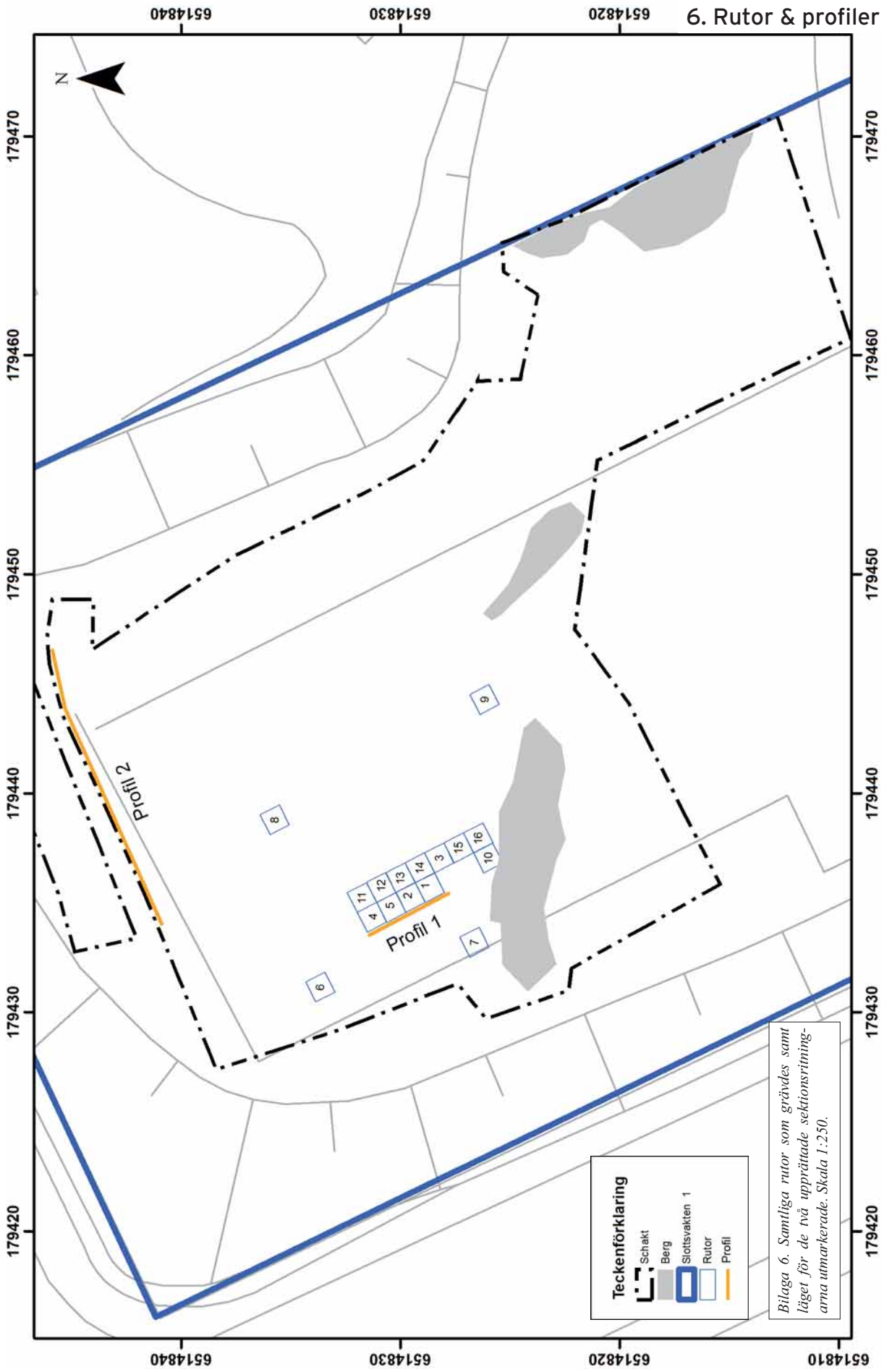
Fnr	Ruta	Kontext	Sakord	Typ	Material	Antal	Vikt (g)	Konservering
113	5	3b	Hästskosöm		Järn	5	23,58	
114	5	3b	Armborstpilspets		Järn	1	43,42	Ja
115	5	3b	Föremål,beslag		Järn	1	10,54	Ja
116	5	3b	Slagg		Slagg	4	116,6	
117	5	3	Slagg		Slagg	2	47,76	
118	7	3b	Hästskosöm		Järn	9	61,84	
119	7	3b	Slagg		Slagg	17	440,88	
120	7	3b	Spik		Järn	2	26	
121	7	3b	Nyckel	Profilerat ax	Järn	1	22,8	Ja
122	7	3b	Armborstpilspets		Järn	3	7,46	Ja
123	Utgår							
124	8	3b	Spik		Järn	2	31,44	
125	10	3b	Spik		Järn	1	25,92	
126	11	5	Ten		Järn	1	10,08	Ja
127	11	3	Sölja		Järn	1	20,82	Ja
128	11	5	Hästskosöm		Järn	2	11,9	
129	Utgår							
130	12	3b	Hästskosöm		Järn	4	20,86	
131	12	3b	Sölja		Järn	2	30,82	Ja
132	13	3b	Spik		Järn	8	64,74	Ja
133	13	3b	Slagg		Slagg	1	55,22	
134	15	3b	Hästskosöm		Järn	1	5,54	
135	16	3b	Band		Järn	4	51,04	Ja
136	Utgår							
137	Schaktfynd	3b	Väggkrok		Järn	1	35,4	Ja
138	Utgår							
139	Schaktfynd	3b	Slagg		Slagg	1	320,8	
140	Schaktfynd	3b	Föremål		Järn	1	24,66	Ja
141	Schaktfynd	3b	Spik		Järn	1	8,62	Ja
142	Schaktfynd	3b	Rustningslamell		Järn	1	12	Ja
143	Schaktfynd	3b	Bleck		CU-leg.	1	0,66	Ja
144	Schaktfynd	3b	Brynja		Järn	2	2,32	Ja
145	5	3b	Spik		Järn	2	27,3	
146	4	3b	Hästskosöm		Järn	1	6,2	
147	4	3b	Föremål		Järn	3	19,26	Ja
148	4	3b	Bricka		Järn	1	2,4	Ja
149	2	3b	Spik		Järn	1	8,72	
150	13	3b	Spik		Järn	1	17,58	
151	13	3b	Hästskosöm		Järn	1	4,78	
152	Utgår							
153	11	5	Spik		Järn	1	18,44	
154	11	3b	Ten		Järn	2	35,4	Ja
155	8	3b	Hästskosöm		Järn	4	22,26	
156	Utgår							
157	Utgår							
158	7	3b	Märta		Järn	1	4,68	
159	Utgår							
161	2	3b	Hovkrats		Järn	1	33,74	Ja
162	2	3b	Föremål		Järn	1	32,76	Ja
163	2	3b	Nit m bricka		Järn	1	25,74	

5. Kontextplan

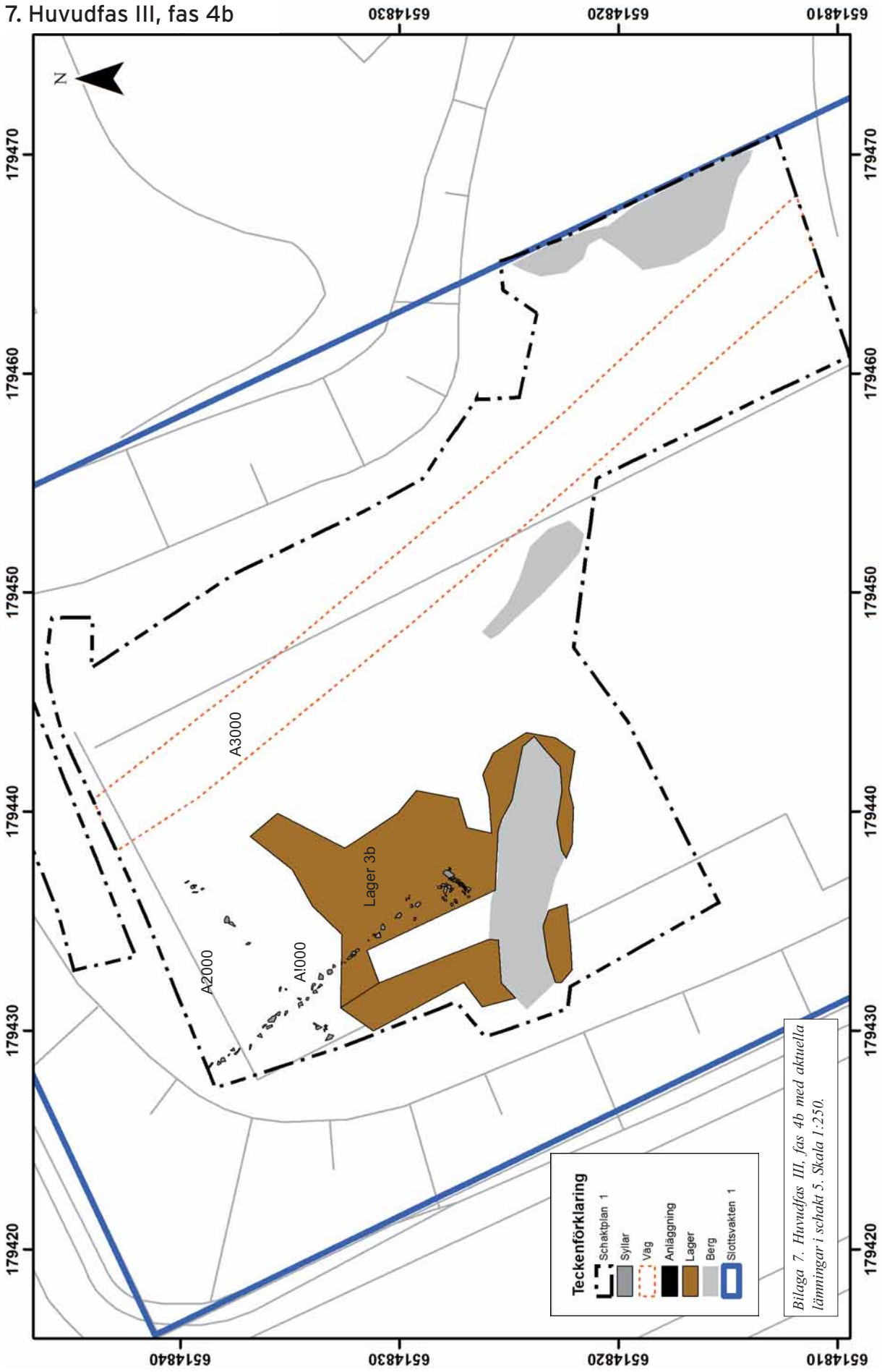

6. Rutor & profiler

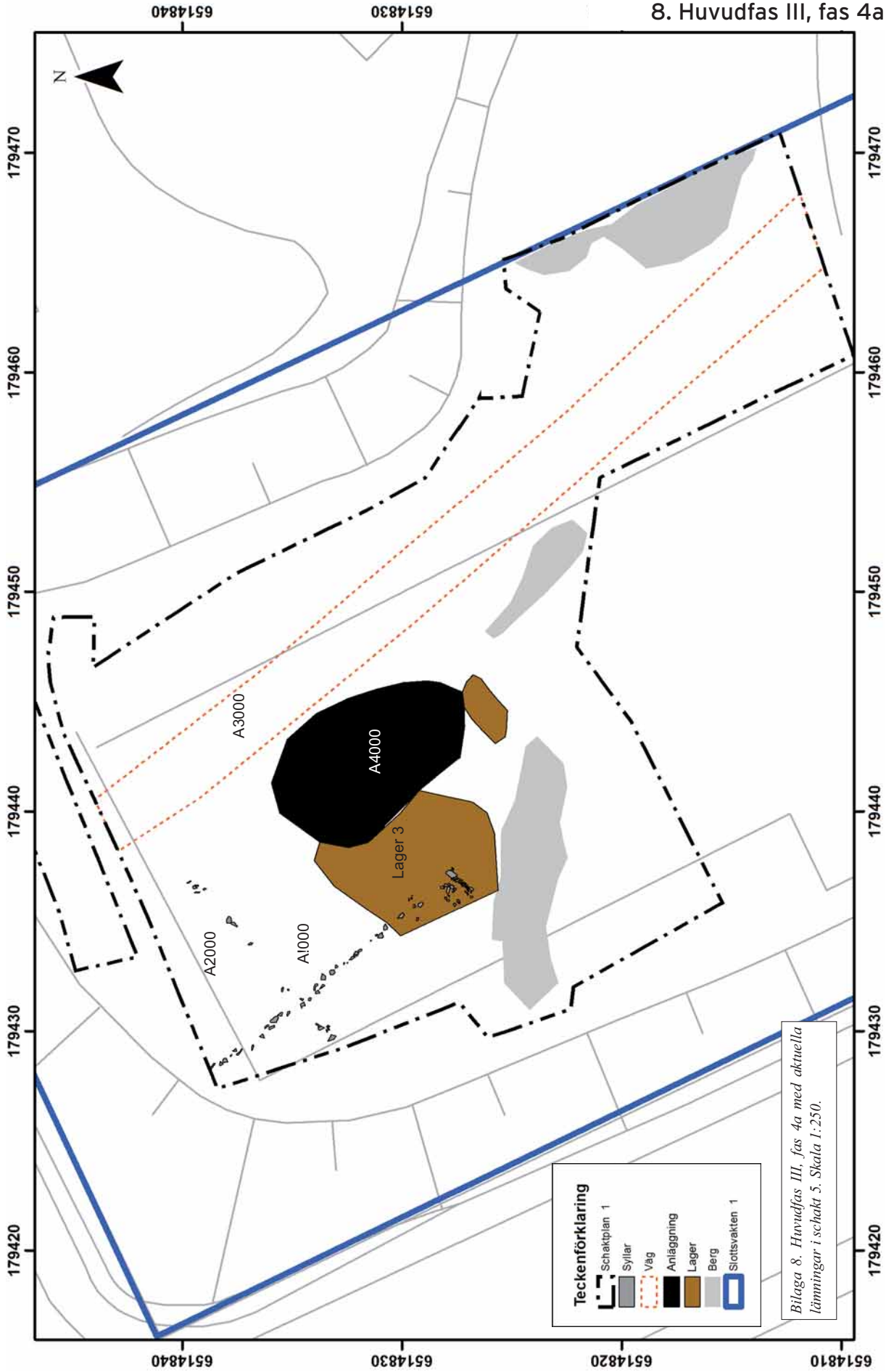

Bilaga 6. Samtliga rutor som grävdes samt läget för de två upprättade sektionsritningarna utmarkerade. Skala 1:250.

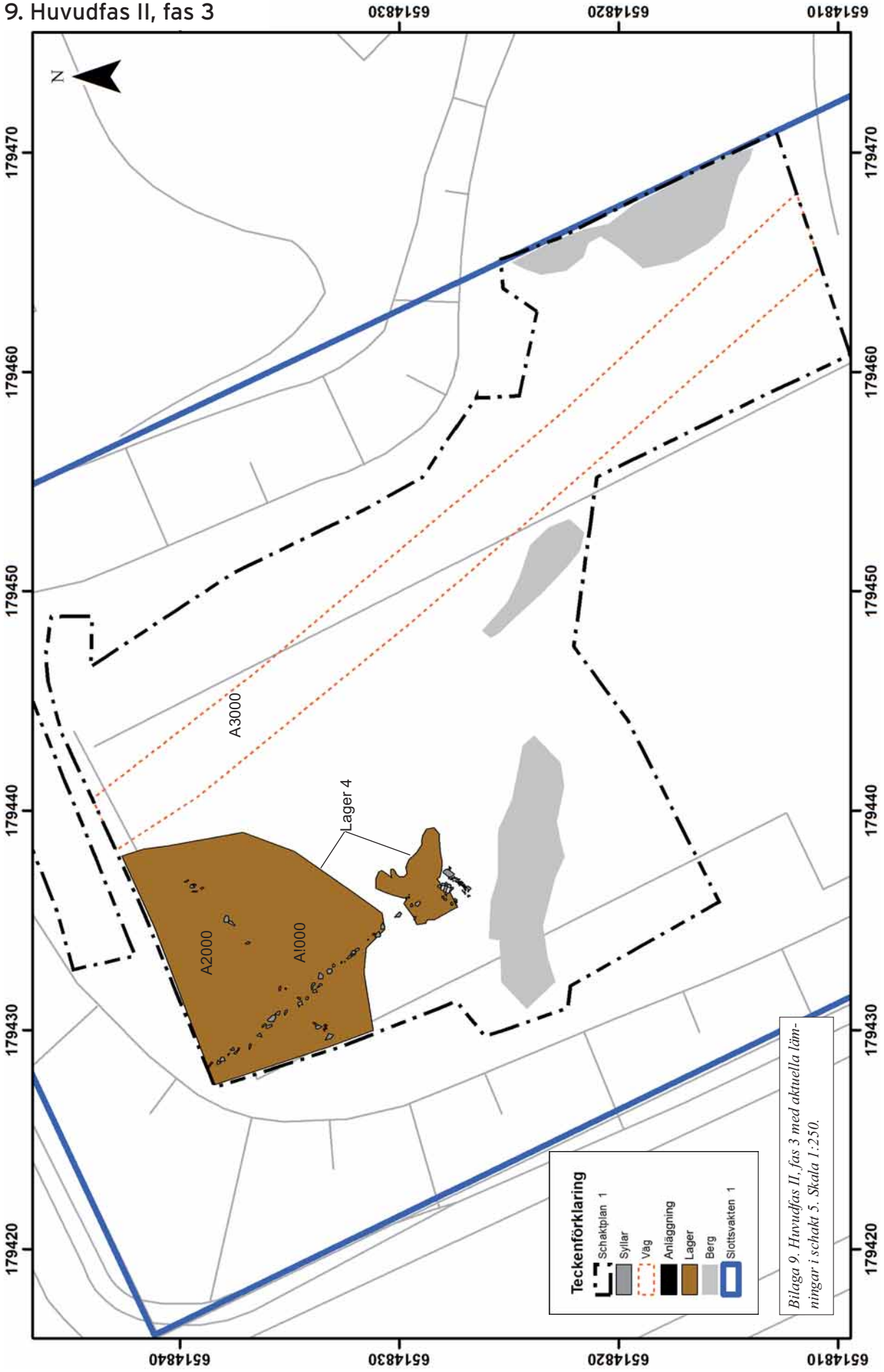
7. Huvudfas III, fas 4b

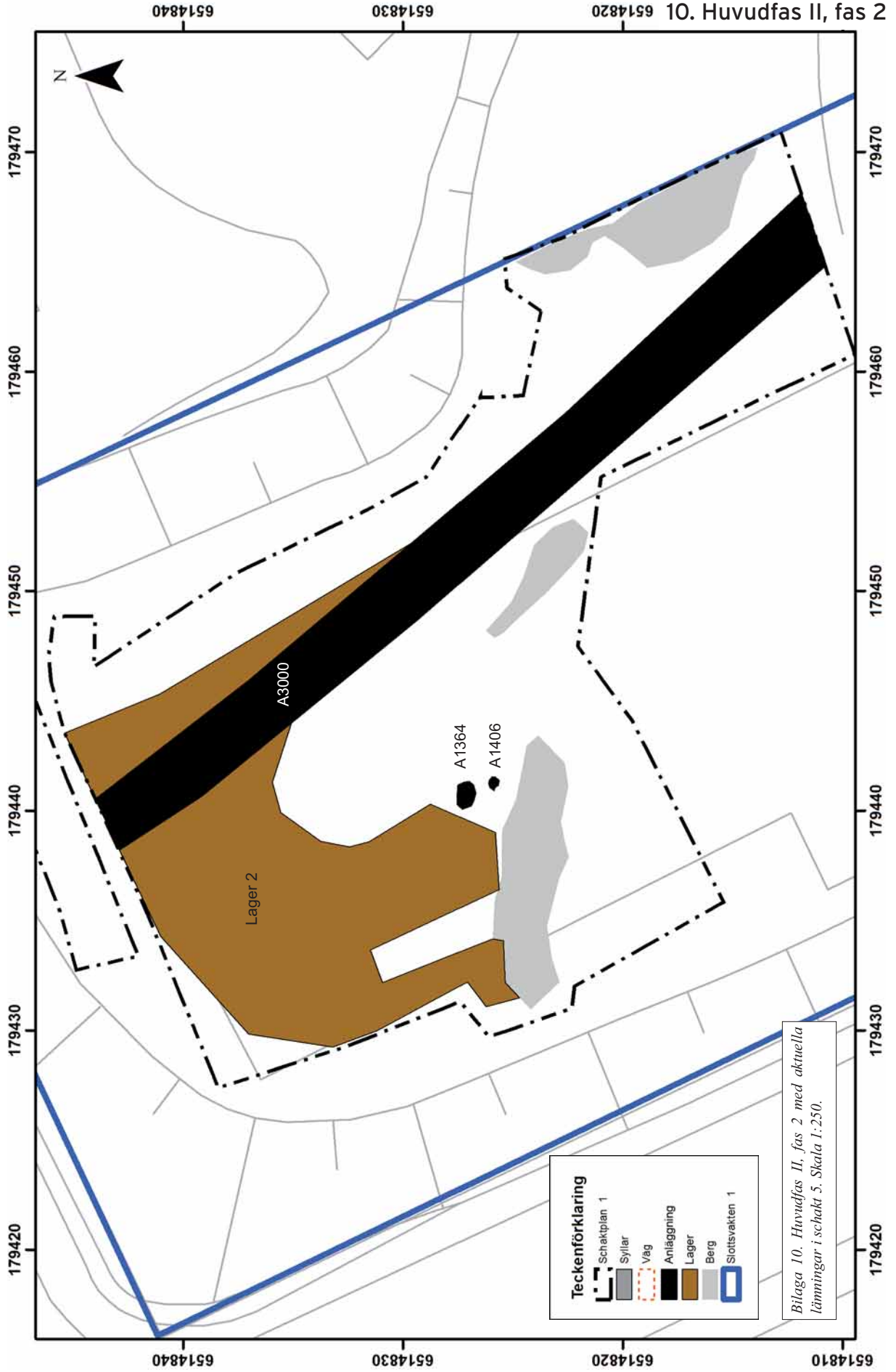

8. Huvudfas III, fas 4a

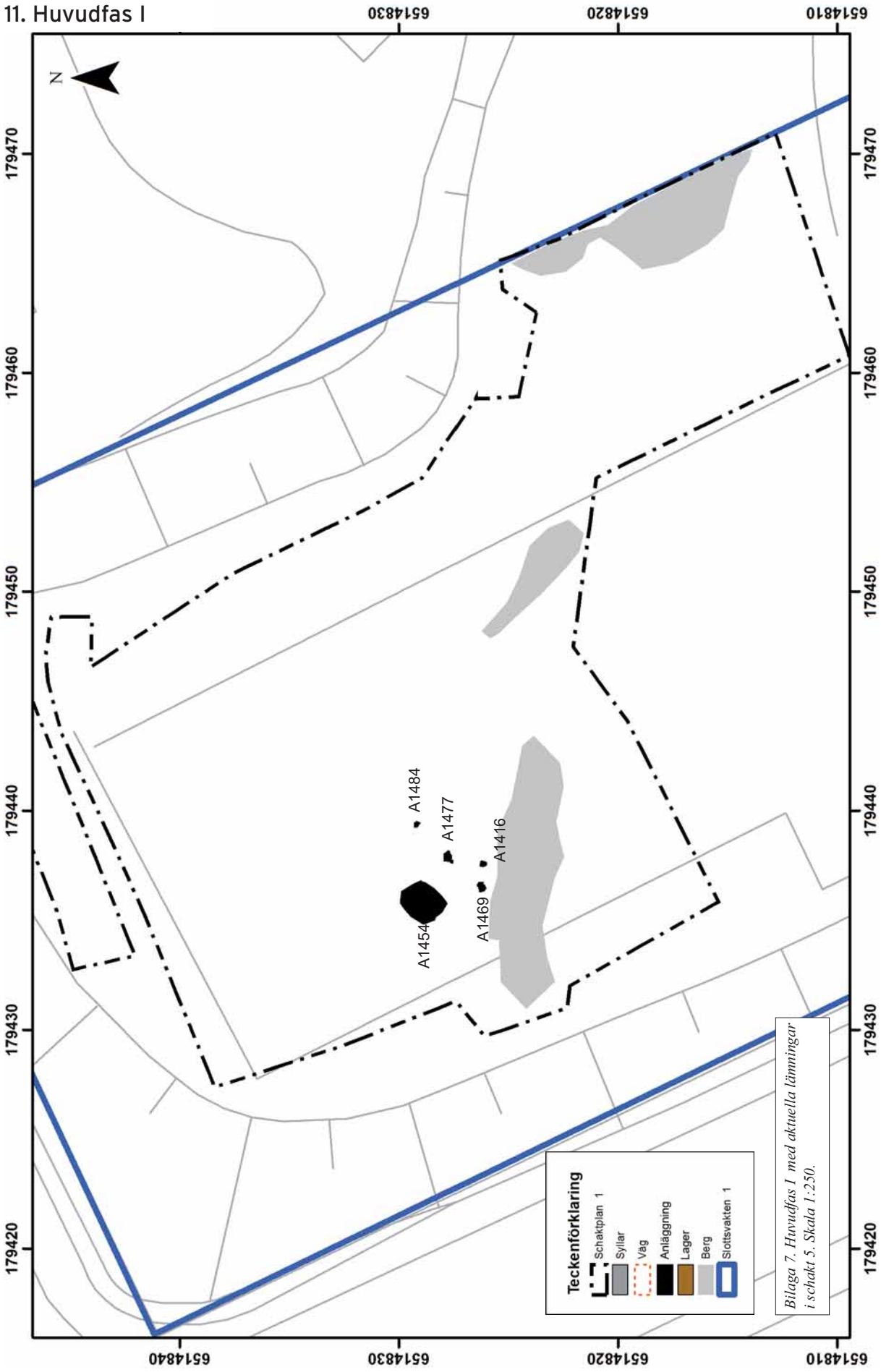

9. Huvudfas II, fas 3

11. Huvudfas I

12. Resultat av ^{14}C -datering av obränt ben från Södermanland Nikolai sn, Nyköping 231, Södermanland. Ångströmlaboratoriet, Uppsala Universitet

Av Göran Possnert & Ingela Sundström.

KULTUR & UTBILDNING
SÖRMLAND

Ank. 2013 -01- 29

Uppsala 2013-01-25

Dnr. KN-SLM-134

Sörmlands museum
Patrik Gustafsson
Box 314
611 26 NYKÖPING

Ångströmlaboratoriet
Tandlaboratoriet

Göran Possnert

Besöksadress:
Ångströmlaboratoriet
Lägerhyddsvägen 1
Rum 4143

Postadress:
Box 529
751 20 Uppsala

Telefon:
018 - 471 30 59

Telefax:
018 - 55 57 36

Hemsida:
<http://www.angstrom.uu.se>

E-post:
Goran.Possnert@Angstrom.uu.se

Resultat av ^{14}C datering av obränt ben från Nikolai sn, Nyköping 231:1, Södermanland.

Förbehandling av benmaterial (HCl-metoden):

1. Mekanisk rengöring av ytan (skrapning, ev. sandblästring).
2. Ultraljudstvätt i avjoniserat, urkokt vatten pH=3.
3. Krossning i mortel.
4. 0.8M HCl tillsätts, omrörning (cirka 10 °C, 30 min, karbonat bort). Löslig fraktion benämns fraktion A.
5. Olöslig fraktion tillsätts vatten, pH 3, och värms under omrörning (90 °C, 6-8 timmar). Olöslig del benämns fraktion C och löslig del benämns fraktion D. Fraktion D bör ge den mest relevanta åldern eftersom det mesta av benmaterialets organiska del ("kollagenet") återfinns här. Övriga fraktioner kan emellertid ge information om föroreningsinverkan och bör i kritiska fall dateras. Det kemiska utbytet i de olika stegen kan också ge en vägledning om dateringsresultatets pålitlighet genom att benmaterialets kemiska kvalitet därigenom kan bedömas.

Den fraktion som ^{14}C -bestäms förbränns till CO_2 -gas som i sin tur Fe-katalytiskt grafiteras före acceleratorbestämningen. I den aktuella undersökningen har fraktionen D daterats.

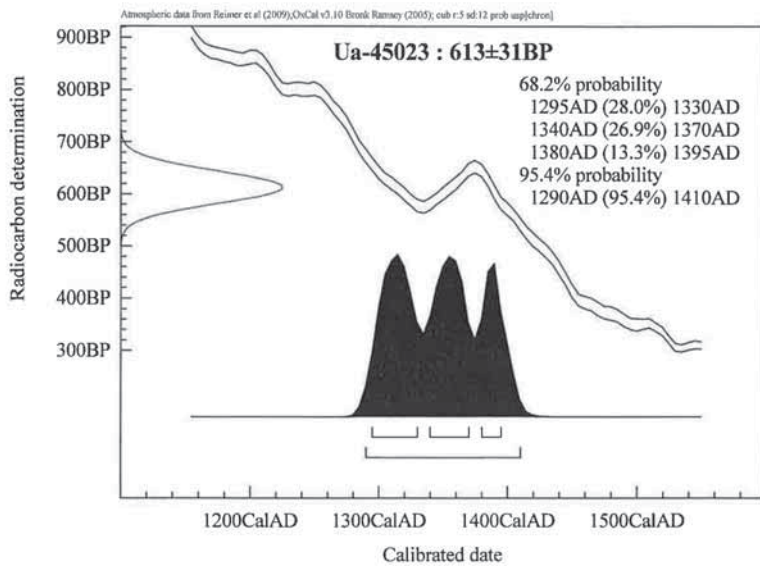
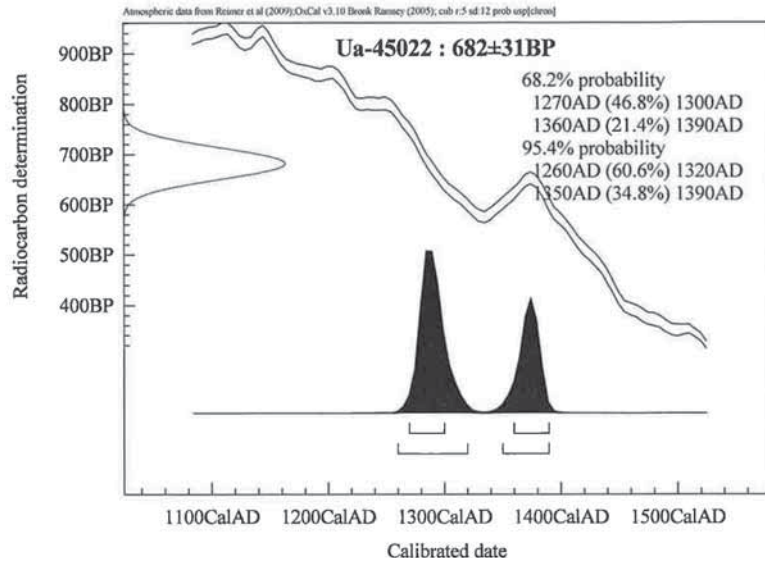
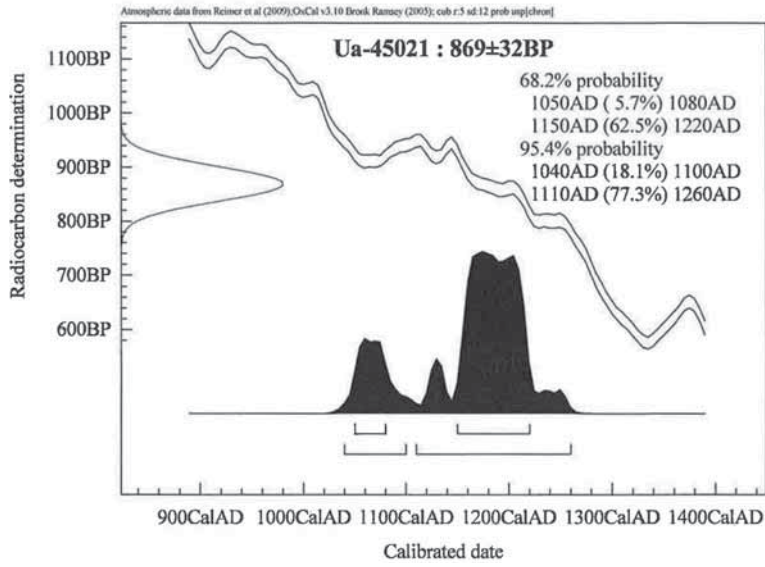
RESULTAT

Labnummer	Prov	$\delta^{13}\text{C}\text{‰ VPDB}$	^{14}C age BP
Ua-45021	Slottsvakten 1, A1454 prov 1	-22,6	869 ± 32
Ua-45022	Slottsvakten 1, A1394 prov 2	-21,7	682 ± 31
Ua-45023	Slottsvakten 1, Lager 5 prov 3	-21,8	613 ± 31

Med vänlig hälsning

Göran Possnert/ Ingela Sundström

13. Konserveringsrapport, Slottsvakten.
Studio Västsvensk Konservering

Av Sara Gainsford.

Slottsvakten

Konserveringsrapport

Slottsvakten
Nyköping, Sörmland
Sara Gainsford
Studio Västsvensk Konservering
VA 00839-2012

Slottsvakten

Konserveringsrapport

Författare: Sara Gainsford
Grafisk form och Layout: Västarvet
Omslagsbild: Foto taget av Peter Ahlberg
Fotot visar F142, lamell under konservering

Västarvet Studio Västsvensk Konservering
Gamlestadsvägen 2-4 Hus B2
415 02 Göteborg
Telefon 031-63 70 00
Fax 031-707 03 26
Hemsida www.vastarvet.se, www.svk.com

Förord

Konserveringsrapporten omfattar 23 arkeologiska föremål från en undersökning av kvarter Slottsvakten 1 i Nyköping utförd av Sörmlands Museum. Bland fynden finns det bland annat ett antal defekta hästskor, två knivar, några arm-
borstpilar, ett bronsbleck, en ring, en möjlig lamell till lamellpansar samt några tunna järnkedjor/länkar. Föremålen är nedbrutna men relativt stabila.

Tekniska och administrativa uppgifter

Västarvet dnr:	VA 00839-2012
Västarvet pnr:	11128
Länsstyrelse:	Södermanlands län
Handläggare:	Agneta Scharp
Länsstyrelsens dnr:	431-5504-2012
Län:	Sörmland
Kommun:	Nyköping
Fastighet:	Kv. Slottsvakten 1
Uppdragsgivare:	Sörmlands Museum
Projektansvarig:	Patrik Gustafsson

Innehåll

Konserveringsrapport.....	4
Tillstånd/kondition	4
Syfte.....	4
Konsivering.....	5
Särskilda iakttagelser	6
Slutsats, resultat och diskussion	6
Råd och anvisningar om förvaring och hantering	7
BILAGA 1 – Tekniskrapport.....	7

Konserveringsrapport

Konserveringsrapporten omfattar 23 arkeologiska föremål från en undersökning av kvarter Slottsvakten 1 i Nyköping utförd av Sörmlands Museum. Man har under utgrävningens gång kunnat urskilja tre faser där den äldsta ligger i sent 1000-tal i och med att kastalen byggs, en mellanfas, tidigt 1300-tal som omfattar Birger Jarls regering och Nyköpingsgästabud och en yngre fas, 1300-talets andra hälft då man hittat tecken på att slottet byggs ut. Bland fynden finns det bland annat ett antal defekta hästskor, två knivar, några armborstpilar, ett bronsbleck, en ring, en möjlig lamell till lamellpansar samt några tunna järnkedjor/länkar. Föremålen kommer framför allt från den yngre fasen och är nedbrutna men relativt stabila.

Konserveringsrapporten består av två delar, dels en översiktlig beskrivande del och dels en bilaga som innehåller den tekniska rapporten där alla iakttagelser samt behandlingar finns dokumenterade i tabellform för varje individuellt föremål.

Konserveringsåtgärder utförs med utgångspunkt i internationell forskning och praxis gällande utrustning, kemikalier och material som anpassats för konserveringsområdets behov. Alla åtgärder syftar till att föremålen skall kunna studeras, hanteras och bevaras på bästa sätt.

Då föremålen vid tiden för den arkeologiska rapportens publicering ligger i urlakning kan vissa avvikelser förekomma i den fullständiga konserveringsrapporten som medföljer föremålen efter slutkonservering. Här kommer även bildokumentation att medfölja.

Tillstånd/kondition

Föremålen är relativt torra och har förvarats i kylskåp i väntan på konservering. Samtliga föremål bedöms vara stabila med endast ett fåtal utbrott av aktiv korrosion.

Järnföremålen har en mer eller mindre tjock krusta av jord, grus och korrosionsprodukter som underlagras av ett ojämnt, blåsigt och gropigt lager med hård korrosion, flera föremål uppvisar sprickbildning och spaltar delar av originalytan. Röntgendokumentationen visar att ett fåtal av föremålen är genomkorroderade men de allra flesta har en kärna av stabil metall.

Kopparlegeringarna har rena ytor med relativt stabil patina varvat med korrosionskrustor. Klumpen/smältan med koppar och eventuellt inslag av silver har cemeterade krustor som döljer föremålets form.

Se BILAGA 1 för en individuell beskrivning av föremålets kondition.

Syfte

Syftet med konserveringen är att dokumentera, rengöra och stabilisera föremålen. Härigenom göra dem tillgängliga för vidare forskning och förvaring alternativt exponering. Särskild vikt läggs vid att preparera fram informationsbärande ytor och strukturer som kan tillföra kompletterande information till den arkeologiska tolkningen av platsen eller ytan.

Konservering

Initialt dokumenteras och analyseras samtliga föremål med hjälp av röntgenkabinettröntgen; HP Faxitron series, mod 4385517.

Röntgenplåt	Strömstyrka	Spänning	Tid	Avstånd från röntgenkälla
<i>nr.</i>	<i>mA</i>	<i>kVp</i>	<i>sek</i>	<i>cm</i>
1	3	110	30	50 samt blyficka
2	3	115	30	50 samt blyficka
3	3	110	30	50 samt blyficka

Fynden undersöktes och tillståndsbedömdes därefter under mikroskop Korrosionsprodukter samt smutspartiklar rensades mekaniskt med hjälp av skalpell, mjuka borstar och roterande trissor för att komma så nära en originalyta som möjligt. Något av fynden behandlades kort med en komplexbildare¹ för att lösa upp hårt sittandes korrosion och smutspartiklar.

Vidare rengöring av järnföremålen skedde mekaniskt genom mikroblästring under lågt tryck² med aluminiumoxid och glaspärlor (50 µm) som blästermedel. Efterföljande urlakning av vattenlösliga salter skedde i en 0,1 M natriumhydroxidlösning (NaOH). Den basiska miljön, med ett pH på ca 12, gör att föremålen inte korroderar under själva urlakningen. Processens fortgång övervakas med hjälp av regelbundna kvantitativa mätningar. Halten klorider i urlakningslösningen mäts³ kontinuerligt och urlakningen avslutas då halten klorider stabiliserats på en nivå under 5 ppm (5 mg/l). Efter urlakning tvättas föremålen i upprepande vattenbad vart efter de dehydreras i etanol. Ytterligare torkning sker i varmluftsugn vid 50°C.

Dinitrolpasta⁴ penslades på ytorna som sedan slutbehandlades med ett mikrokristallint vax⁵. Behandlingen skedde i vaxbad och under vakuum.

Bronserna rensas enligt ovan. För att undersöka om det fanns risk för bronssjuka placerades föremålen i fukt-kammare under 10 dagar, föremålen uppvisade inga tecken på aktiv korrosion. De dehydrerades därefter i etanol och torkades i varmluftsugn vid 50°C under 5 dagar. De ytskyddades med Paraloid B72⁶ alternativt mikrokristallint vax⁷ som påfördes med pensel och värmdes in med varmluftpistol.

Se BILAGA 1 för individuell behandling.

¹ Na₂EDTA (ETYLENDIAMINTETRAÄTTIKSYRA DINATIRUMSALT)

² ca 3 bar

³ Sherwood MK11 Chloride analyser 9265

⁴ Pyrho, Tuff-kote-dinol

⁵ Carbona nr 3971

⁶ Akrylatpolymer, med goda åldringsegenskaper

⁷ Carbona nr 3971

Särskilda iakttagelser

F: 142 Till formen lik de lameller som ingår i lamellpansar. Den är oval med raka långsidor, en förhöjd rygg samt två hål för fäste.

F: 89, 144 Små sammanfogade ringar, saknar dock nitning vilket ofta förekommer på ringar i ringbrynjor, ex Korsbetningen (1300-tal Gotland) Garnisonen (1000-talet Birka, Stockholm).

F: 100, 110, 114 Kraftiga pilar, platt spets med holk, armborstpilar enligt berörda arkeologer.

F: 83 Bronsbeslag med en punsad triangulär streckdekor.

F: 82 Slät ring, eventuellt fingerring, innermått 22mm yttermått 29-29,4mm

Fig 1. F142 lamell, under konservering
Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Fig 2. F 89, 144 sammanfogade ringar, under Konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Fig 3. F 110, 114, 100 armborstpilar, under Konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Fig 4. F82, 83 ring samt ornerat beslag, under Konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Slutsats, resultat och diskussion

Föremålen är stabila och konserveringen har rengjort och frilagt informationsbärande ytor. De föremål som var defekta har då det varit möjligt sammanfogats för att skapa ett enhetligt föremål. Bronserna är stabila och ett ytskydd har lagts för att skydda ytorna samt underlätta vid hantering och magasinering.

Flera av föremålen kan kategoriseras som tillhörande vapenutrustning vilket stämmer väl med aktiviteten på platsen.

De konserverade föremålen förpackas i syrafritt material avsett för transport och magasinering. Föremålen stöds upp med formskuren Neopolen som är en polyetenprodukt känd för att ha bra åldringsegenskaper.

För vidare information samt tips och råd angående konservering, förvaring och hantering kontakta oss på Studio Västsvensk Konservering

Råd och anvisningar om förvaring och hantering

Arkeologiskt bör järn förvaras så torrt som möjligt dock helst vid en relativ luftfuktighet under 20% och en konstant temperatur på cirka 18°C. Kopparlegeringar är som regel relativt stabila men bör även de förvaras vid en relativ luftfuktighet runt 20% som inte fluktuerar över dygnet. Hantering av arkeologiska föremål bör alltid ske med handskar för att undvika att skadlig handsvevt och smuts hamnar på föremålen, vilket påskyndar nedbrytningen. Var försiktig så att inte bomullshandskar fastnar i utstickande delar.

Konservering bromsar den naturliga nedbrytningen men kan aldrig avstanna den helt. Var därför noga med att kontrollera föremålens kondition med jämna mellanrum och kontakta en konservator för konsultation eller konservering om föremålen ändrar utseende eller behöver vård.

För vidare tips och råd angående förvaring och hantering kontakta oss på Studio Västsvensk Konservering eller läs mer i *Tidens tand. Förebyggande konservering*. M. Fjaestad (red.). 1999, Riksantikvarieämbetet

Figurförteckning

Fig 1. F142 lamell, under konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Fig 2. F 89, 144 sammanfogade ringar, under konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Fig 3. F 110, 114, 100 armborstpilar, under konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)

Fig 4. F82, 83 ring samt ornerat beslag, under konservering. Foto: Peter Ahlberg (SVK)